

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Koncentrační tábor Treblinka a jeho polští vězni

Kateřina Froschová

Bakalářská práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina Froschová**
Osobní číslo: **H10476**
Studijní program: **B7310 Filologie**
Studijní obory: **Historie (dvouoborové)**
Slavistická studia zemí Evropské unie (dvouoborové): Polština
Název tématu: **Koncentrační tábor Treblinka a jeho polští vězni**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka na základě pramenného materiálu a literatury zhodnotí vývoj koncentračního tábora Treblinka. Ve své práci se bude věnovat popisu několika základních oblastí dané problematiky. Zejména se zaměří na složení vězňů koncentračního tábora, jeho strukturu a základní zlomové události. Ve své práci využije také případný dostupný dokumentační materiál - obrazový nebo filmový. Práce bude mít kompilační charakter.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GLAZAR, Richard. Treblinka, slovo jak z dětské říkanky. Praha: Práh, 2007. ISBN 978-80-86103-96-9. PATTERSON, Charles - FAKTOR, Viktor. Věčná Treblinka. Praha: Práh, 2003. ISBN 80-7252-084-9. WILLENBERG, Samuel. Bunt w Treblince. Warszawa: Res Publica, 1991. ISBN 978-8370461928. JICCHAK, Arad. Belzec, Sobibor, Treblinka: Vyhlašovaci tábory akce Reinhard. Praha: BB art, 2006. ISBN 80-7341-700-6. KORBOŃSKI, Stefan. Polacy, Żydzi, Holocaust. Warszawa: Wydawnictwo Antyk - Marcin Dybowski, 1999. ISBN 83- 87809-14-4.

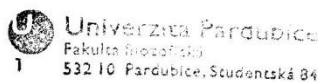
Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Michal Téra, Ph.D.

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 28. 6. 2013

Kateřina Froschová

Poděkování

Na tomto místě bych především ráda poděkovala vedoucímu své práce panu Mgr. Michalu Térovi, Ph.D., za ochotu, vstřícnost, cenné rady a připomínky, které mi byly k psaní práce velmi nápomocné. Dále chci poděkovat svojí rodině, známým a v neposlední řadě všem přátelům, kteří mě v období psaní nesmírně podporovali, dodávali mi sebevědomí a byli mi psychickou oporou.

ANOTACE

Bakalářská práce je zaměřena na popis a historii polského vyhlazovacího tábora Treblinka a na život polských a židovských vězňů. Práce se též v krátkosti zabývá důvody pro vznik koncentračních a vyhlazovacích táborů a zejména příčinami, které později vedly k vytvoření tzv. akce Reinhard. Je popisován život vězňů a jejich možnosti pracovního využití. Díky autentickým výpovědím vězňů, kteří přežili Treblinku, je tak podán ucelenější a jasnější obraz o fungování tohoto tábora i o plánování povstání. V práci jsou popsány osudy (především) polských židovských vězňů, kterým se podařilo z Treblinky utéci. Závěr je věnován samotnému zániku tábora, osudům několika hlavních vedoucích představitelů tohoto tábora a současnému stavu území, na němž tento komplex stál.

KLÍČOVÁ SLOVA

Treblinka, akce Reinhard, polští vězni, výpovědi

TITLE

Extermination camp Treblinka and its Polish prisoners

ANNOTATION

The thesis is focused on the description and history of the Polish extermination camp Treblinka and the life of Polish and Jewish prisoners. The thesis deal with the reasons for the establishment of concentration and extermination camps and especially the causes which later led to the creation of the so-called Operation Reinhard. There is described prisoners' lives and their employment as labour. With authentic testimonies of prisoners who survived Treblinka is gave a more complete and clearer picture of the functioning of the camp as well as planning the uprising. In the thesis are mainly described the life stories of Polish Jewish prisoners, who managed to escape from Treblinka. The conclusion of the thesis is devoted to the death of the camp, the life stories of several head leaders of the camp and the current condition of the arrea where this complex was.

KEYWORDS

Treblinka, Operation Reinhard, Polish prisoners, testimonies

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 POLÁCI A ŽIDÉ PO NĚMECKÉ OKUPACI.....	10
1.1 Plány nacistů s židovským obyvatelstvem.....	10
1.2 Plány nacistů s polským národem.....	14
2 BUDOVÁNÍ PRVNÍCH KONCENTRAČNÍCH A VYHLAZOVACÍCH TÁBORŮ.....	16
2.1 Stručná charakteristika vybraných polských táborů	17
2.1.1 Kombinované tábory koncentrační a vyhlazovací.....	17
2.1.2 Tábory vyhlazovací.....	18
3 TREBLINKA	20
3.1 Trestní tábor Treblinka.....	22
3.2 Vyhlazovací tábor Treblinka.....	23
3.3 Transporty	30
3.4 Stručný přehled pomocných židovských skupin.....	33
3.4.1 Organizace práce v přijímací oblasti	33
3.4.2 Organizace práce ve vyhlazovací oblasti.....	35
3.5 Útěky z tábora	39
3.5.1 Útěky v době provozu Treblinky	39
3.5.2 Vězni, kteří uprchli z Treblinky při povstání 2. srpna 1943	41
3.6 Počátky hnutí odporu v Treblince	53
3.6.1 Plán povstání.....	56
3.6.2 Povstání v Treblince 2. srpna 1943.....	58
3.6.3 Situace po povstání	60
3.7 Osudy některých nacistických zločinců z Treblinky	61
3.8 Treblinka dnes.....	62
ZÁVĚR.....	63
RESUMÉ.....	65
POUŽITÁ LITERATURA.....	66
PŘÍLOHY.....	70

ÚVOD

Hlavním cílem této práce je seznámit české prostředí s tématy, které zatím u nás nebyly reflektovány. Téma vyhlazovacího tábora Treblinka se v českém prostředí objevuje pouze v překladech z především primárních a sekundárních literatur, proto se práce zabývá jejím představením českému čtenáři. Díky využití těchto sekundárních literatur a publikací s výpověďmi pro shrnutí informací o táboře, bude mít práce kompilativní charakter. Součástí tématu je pojednání o polských vězňích. Tímto pojmem jsou myšleni obyvatelé Polské republiky s etnicky polským nebo židovským původem. V práci jsou zmíněni též Ukrajinci, kteří ve většině žili na území předválečného Polska. V táboře nebyli na pozici vězňů, nýbrž jako pomocné strážce.

Stavba koncentračních a vyhlazovacích zařízení na území okupovaném Německem byla nedílnou součástí Hitlerova plánu na vyvraždění milionů nevinných lidí. Za účelem rychlého a efektivního odstranění co možná největšího počtu osob, byly na území tzv. Generálního gouvornementu zřízeny čtyři tábory za účelem koncentrace a vyhlazení hlavně polských Židů. Byla mezi nimi i Treblinka. Po Osvětimi tábor s největším počtem obětí. O chodu tohoto tábora a osudu jeho vězňů pojednávají jednotlivé kapitoly.

První kapitola pojednává o plánech nacistů s polským a židovským národem, o jehož existenci rozhodla tzv. konference ve Wannsee. Na území Polska došlo k zřízení Generálního gouvornementu, na jehož území vzniklo varšavské ghetto, z něhož byly postupně posílány transporty do táborů akce Reinhard.

Dále následuje průběh vzniku koncentračních a vyhlazovacích, anebo kombinovaných táborů a stručný popis jednotlivých z nich.

Třetí kapitola je věnována již pouze Treblince. Ke zřízení tábora došlo na strategicky ukrytém místě a prvotním účelem nebyly hromadné vraždy. V kapitole je nastíněna výstavba první části tábora – tábora trestního a později celého komplexu vyhlazovacího, jehož součástí byla i přijímací část. Následuje popis jednotlivých částí tábora a to plynových komor, „šlauchu“, „kadeřnictví“ nebo Lazaretu. Jelikož je text doplněn reálnými výpověďmi přeživších vězňů, dochází k autentičtější představě celého tábora a jeho fungování. Dále je popsán problém hromadění mrtvých těl a jeho následné řešení v podobě výstavby a zdokonalování nových budov a zařízení. Za zmínku stojí i nově přijíždějící transporty a krátká charakteristika osobnosti Franze Stangla, jakožto

velitele tábora. Pro lepší orientaci v organizaci práce jak ve vyhlazovací, tak v přijímací části budou popsány jednotlivé organizační skupiny a jejich případné označení.

Jeden z pododdílů této kapitoly je věnován i problému, který nastal ze strachu z možného prozrazení. Zabývá se stavbou roštů a pálením vykopaných těl. Celý text je doplněn získanými výpověďmi.

V jedné z posledních kapitol jsou zmíněny úspěšné útoky vězňů. Nejprve jsou popsány útoky během fungování provozu Treblinky a později to jsou útoky při povstání 2. srpna 1943. Díky dostupné primární literatuře tak dochází k ucelenému popisu obrazu polských židovských vězňů a jejich života v Treblince a následnému osudu po povstání.

Další část je již věnovaná plánování povstání, rozepsání jeho fází a vzniku tajné odbojové organizace. Součástí kapitoly je i samotné povstání, jeho průběh, následky a situace v Treblince po něm. Následuje stručné vylíčení osudů nacistických zločinců z Treblinky. Závěrečná kapitola je věnovaná obrazu Treblinky dnes, především památníku, jakožto symbolu všech obětí tohoto vyhlazovacího centra.

Veškeré citace uvedené v textu v českém jazyce jsou vlastním překladem z polštiny nebo angličtiny.

1 POLÁCI A ŽIDÉ PO NĚMECKÉ OKUPACI

1.1 Plány nacistů s židovským obyvatelstvem

Hitlerovy plány o reorganizaci celého evropského, nebo spíše euroasijského prostoru, měly Německu poskytnout výhody v oblasti surovin a získání nejlepších území. Naproti tomu měly být určené národy vystěhovány, u jiných mělo dojít k asimilaci anebo k úplnému vyhlazení. Další úvahy dle sociálně-darwinistických a geopolitických plánů poukazovaly na to, že ovládnutí euroasijského prostoru dá možnost celkové globální převahy. Nacismus postavil svoji teorii výkladu dějin jako rasový boj, v němž jsou Němci v přítomnosti Židů handicapováni. Roku 1924 sepisuje Hitler své dílo *Mein Kampf*, v němž se již přímo zmiňuje o vyhubení „parazitů“ a „havěti“.¹

Když se roku 1933 nacisté chopili moci, byl tento cíl odstranění „cizorodého“ etnika už pouze otázkou realizace. Pomalu docházelo k ubývání počtu židovských obyvatel Německa díky nastoleným podmínkám, které vyústily v neustálé ponižování, odebrání občanských práv a následné vytěsnění Židů ze společnosti. Mezi tato opatření patřilo především vydání norimberských „rasových“ zákonů² z 15. září 1935 a státem podněcený pogrom na židovské obyvatelstvo v noci z 9. na 10. listopadu 1938, tzv. křišťálová noc³. Rovněž i tzv. numerus clausus, tedy omezení vysokoškolských míst pro židovské studenty.

Na přelomu let 1938/1939 docházelo k pozvolnému vystěhování Židů z Německa. Zhruba 17 000 v Německu žijících Židů s polským občanstvím bylo vyhnáno přes polské hranice. Na Göringův příkaz byla v Německu v roce 1939 založena Říšská ústředna pro židovské vystěhovalce (Reichszentrale für jüdische Auswanderung)⁴.

¹ HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*, Votobia, Olomouc 1991, s. 188. ISBN 80-7198-181-8.

² Norimberské zákony určovaly, že občanem říše může být pouze příslušník německé nebo druhově příbuzné krve a zakazovaly sňatky mezi Židy a německými říšskými občany i mimomanželský styk mezi nimi. VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-423-4.

³ Záminkou pro protizidovský pogrom se stal atentát Žida Herschela Grünsmana na německého velvyslance v Paříži Ernsta von Ratha. Říše tak započala pronásledování a vypovězení polských Židů z Německa. V noci z 9. na 10. 11. 1938 byla vypálena velká část synagog a židovských modliteben v Německu. Bylo vypleněno až 7500 židovských obchodů a podniků a zabito zhruba 300 Židů, 30 000 jich bylo odvedeno do koncentračních táborů. VEBER. *Židé v novodobých dějinách*, op. cit.

⁴ Chronologie dějin holocaustu. *Holocaust.cz* [online]. 2011 [cit. 2013-02-26]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/chronologie>.

Vykonáním tohoto úkolu byla pověřena organizace SS. V dalších letech se situace Židů ve společnosti čím dál více zhoršovala. Byli bez práv a docházelo ke konfiskaci jejich majetku. Přibližně jedna třetina všech Židů i přesto v Německu zůstala.

Po obsazení Polska, na podzim 1939, bylo jeho území Německem rozděleno na dvě části: severní část Polska byla připojena k Říši jako říšská župa Gdaňsk-Západní Prusko, západní část jako říšská župa Povartí. Německo dále zřídilo tzv. Generální gouvernement, který zahrnoval jižní a střední část Polska, včetně Varšavy.⁵ Hlavním městem gouvernementu se stal Krakov. Německo okamžitě začalo uplatňovat svoji protižidovskou politiku. Na území gouvernementu měli být vysídleni Židé z Gdaňsk-Západního Pruska a dalších oblastí. Němci nejprve uvažovali o zřízení rezervace u Lublinu, avšak tento nápad byl nahrazen zřízením ghatt. Roku 1940 došlo ke zřízení největšího polského ghatta ve Varšavě a v témže roce také vzniklo ghetto v Lodži. Další ghatta se nacházela v Krakově, Sosnovci a na dalších zhruba 650 místech. Hlavní funkcí ghatt bylo shromáždění velkého počtu Židů, kteří byli následně posíláni do vyhlazovacích táborů. I zde však byla vysoká úmrtnost z důvodu hladomoru, nemocí a otrocké práce, které byli Židé vystaveni. V ghattu museli všichni povinně nosit zvláštní označení Davidovu hvězdu.

Před druhou světovou válkou žilo ve Varšavě téměř 30% Židů z celkového počtu obyvatel. V roce 1940 byla židovská část Varšavy izolována. Do této části bylo následně dosídleno zhruba 138 000 Židů a 113 000 Poláků. Celkově zde mohlo žít 400 – 600 000 Židů na území o rozloze 403 ha.⁶ Tento životní prostor byl ohraničen ostnatými dráty a zdí vysokou 3 m. Stavba zdi byla odůvodněna tím, že je tento prostor brán jako „*nakažlivá zóna*“. Obyvatelstvo bylo kontrolováno hlídkami, byly omezeny jejich ekonomické vztahy a znemožněn přístup k majetku.

V té době ještě nebylo cílem nacistů Židy zlikvidovat, ale získat jejich majetek a využít je jako pracovní sílu. Hans Frank, guvernér Generálního gouvernementu, prohlásil: „*Dva a půl milionů Židů nemůžeme postřílet, ani je otrávit, ... ale nějakým způsobem vyhubit.*“⁷

⁵ DAMS, Carsten – STOLLE, Michael. *Gestapo: Moc a teror ve Třetí říši*. Přeložil Vladimír Pilát. Praha: Paseka, 2010, s. 133. ISBN 978-80-7432-018-7.

⁶ PILICHOWSKI, Czesław. *Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939-1945*. Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1979, s. 546. ISBN 978-830-1000-653.

⁷ DAVIES, Norman. *Boj o Varšavu: Povstání Poláků proti nacistům 1944*. Překlad Miroslava Valentová, Aleš Valenta. Praha: Prostor, 2005. ISBN 80-726-0147-4.

Životní podmínky byly pro obyvatele ghetta nesnesitelné, ať se jednalo o denní příjem potravy nebo o nucené práce. Situace se pomalu začala zlepšovat až v roce 1941. V čele ghetta stála tzv. Židovská rada. Ta organizovala veškerý chod uvnitř ghetta a také fungovala jako prostředník mezi zástupci režimu a Židy. Rada však nebyla mezi obyvatelstvem ghetta oblíbená. Důvody byly jasné – Judenrat plnila veškeré úkoly, které byly nacisty zadávány, a nebrala v potaz utrpení židovského obyvatelstva. Pod její záštitou byla vybudována ekonomická, zdravotnická, sociální a také pořádková (policejní) síť.⁸

Vysídlení z varšavského ghetta měl na starosti SS-Sturmbahnführer Hermann Höfle. Ten dorazil 22. července 1942 k předsedovi Judenratu Adamu Czerniakowi a oznámil mu, že všichni Židé, bez ohledu na pohlaví nebo věk, mají být evakuováni na východ. Bylo nařízeno vystěhování 6000 Židů, kteří si s sebou směli vzít až 15 kg zavazadel, jídlo na tři dny, peníze a cennosti. Denně bylo odváženo 5000 – 6000 lidí.⁹

Roku 1942 bylo z ghetta odvezeno asi 300 000 obyvatel do koncentračního tábora Treblinka. Polský historik Korboński o tom píše: „25. listopadu 1940 se brána židovského ghetta uzavřela, 500 000 Židů bylo odříznuto od světa, tak byli odsouzeni na smrt vyhladověním, nebo pokud se jim podařilo přežít, našli smrt v koncentračních táborech Treblinka, Chelmno, Osvětim nebo na dalších místech.“¹⁰

Deportace vyvrcholily v září 1942 kompletní selekcí nazvanou „velký kotel“.¹¹ Že Treblinka není jen pracovní tábor, ale především vyhlazovací, se mezi Židy začalo rychle šířit. V ghettu vznikly odbojové organizace, které vyzývali k ignorování německých rozkazů a vzepření se jejich nátlaku. Vznikla tak např. Židovská odbojová organizace (ŽOB). Ghetto mělo být v nejbližších dnech nacisty zničeno a 19. května 1943 vypuklo povstání a začaly boje. Naproti několikanásobné převaze nacistů bojovalo na straně Židů asi 1000 lidí. Byly zničeny a vypáleny budovy ghetta a téměř většina

⁸ TRUNK, Isaiah. *Judenrat: The Jewish councils in Eastern Europe under Nazi occupation*. New York: Macmillan, 1972. ISBN 0-0832-9428-X.

⁹ REICH-RANICKI, Marcel. *Mein Leben*. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 2001, s. 235-238. ISBN 3-423-12830-5.

¹⁰ „25 listopada 1940 roku zamknięta się brama getta Żydowskiego odcinając od świata 500 000 Żydów, skazanych w ten sposób na śmierć głodową, lub – jeśli udało im się przeżyć – śmierć w obozach koncentracyjnych w Treblince, w Chelmie, w Oświęcimiu oraz w wielu innych miejscach.“ KORBOŃSKI, Stefan. *Polacy, Żydzi, Holocaust*. Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Warszawa, 1999, s. 39. ISBN 83-87809-14-4.

¹¹ LEWIN, Abraham. *Pohár slz: Deník varšavského ghetta*. Academia, Praha 2008, s. 53. 978-80-200-1665-2.

z bojujících Židů byla zabita. 16. května 1943 padla synagoga a ghetto bylo definitivně zničeno.¹²

Ghetto v Lodži bylo založeno v dubnu 1940. O čtyři roky později bylo zničeno a zbylí přeživší byli nahnáni do pojízdných plynových komor vyhlazovacího tábora Chelmno, který musel z tohoto důvodu na krátkou dobu obnovit svoji činnost. V tomto táboře bylo celkem usmrceno 25 000 osob.

Jeden z architektů holokaustu, Heinrich Himmler¹³, přišel roku 1940 s myšlenkou vybudovat samostatný židovský stát na Madagaskaru, kam by byli všichni Židé deportováni. Tento stát měl být pod svrchovaností německé říše. Plán sice nevyšel, Himmler však vzápětí přišel s novým nápadem. Chtěl vysídlit Poláky a Židy z polského území a na jejich místo dosídlit německé obyvatelstvo z baltských zemí. Jeho záměr se zrealizoval. V období jednoho roku bylo nuceno opustit části obsazeného Polska přibližně milion Poláků a 300 000 Židů. Byli odsunuti na východ, do Sovětského svazu. Tímto plánem vysídlení byl pověřen SS Obersturmbannführer Adolf Eichmann¹⁴, který měl tyto transporty na starosti. Ale i na východě byli Židé po útoku na SSSR masově likvidováni oddíly SS, buď střelbou anebo výfukovými plyny z automobilů.

Přelomová událost, která měla dát do pohybu nejmasovější a nejbrutálnější odstraňování Židů, se uskutečnila 20. ledna 1942. Jednalo se o konferenci ve Wannsee. Této konferenci předcházela myšlenka Adolfa Hitlera o „*konečném řešení židovské otázky*“. Sám Hitler čerpal z poznámek Eichmanna, který dospěl k názoru, že nejvýhodnějším řešením této otázky by bylo použití nového plynu, cyklonu B. Na příkaz Hitlera uložil Göring 31. července 1941 Reinhardu Heydrichovi, aby vypracoval konečný plán. Tento plán byl přednesen ve Wannsee před stranickými funkcionáři a před zástupci říšských ministerstev. Všichni tito účastníci se měli na předneseném plánu přímo podílet. Jako nejhlavnější body byly uvedeny:

¹² STRÁNSKÝ, Matěj. Současná konkretizace fotografií z varšavského ghetta. In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 1, 2004, s. 117-139. ISSN 0038-0288.

¹³ Heinrich Himmler (1900–1945) byl hlavním organizátorem holocaustu. Zřídil první koncentrační tábor v Dachau. HÖHNE, Heinz. *SS: elita ve stínu smrti*. Překlad Marie Bervicová. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 45, 170. ISBN 978-802-4739-724.

¹⁴ Adolf Eichmann (1906–1962). Roku 1938 zakládá Ústřednu pro židovské vystěhovalce. Hlavní dozorce nad zatýkáním Židů. Na jeho popud poprvé používány plynové komory a cyklon B. Jako první byli tímto plynem zavražděni ruští zajatci roku 1941 v Osvětimi. HÖHNE, H. *SS: elita ve stínu smrti*, op.cit., s 284.

- vytlačení Židů z jednotlivých oblastí života německého národa,
- vytlačení Židů z životního prostoru německého národa.¹⁵

Znamenalo to prakticky „vyčištění“ evropských zemí od židovské populace, odsun na východ a pro ostatní židovské obyvatelstvo vyhlazení. Vyhlazování se mělo týkat všech židovských osob včetně dětí. Děti, které „vypadaly německy“, měly být umístěny do německých rodin a vychovávány v duchu národního socialismu. Pro účastníky první světové války, osoby s vyznamenáním a těžce postižené lidi měla být zřízena speciální ghetta.¹⁶

1.2 Plány nacistů s polským národem

Polský národ, který byl podle německého programu Generalplan Ost označován za slovanský a tím pádem jako méněcenný, měl být okamžitě po začátku války zlikvidován. Nejdůležitějším bodem pro počátek zničení polské identity mělo být vyvraždění polské intelektuální elity. Operace „Tannenberg“, která trvala od 1. září do 25. října a během již bylo popraveno až 24 000 polských intelektuálů, byla první vlnou teroru. Již na podzim roku 1939 došlo k tzv. akci „Intelligence“. Tato akce měla za výsledek téměř 40 000 mrtvých z řad profesorů, vědců, kněží, atd. Docházelo též k masovým popravám, nejčastěji v okolí měst Varšavy a Vilnius. Nacistický plán se týkal též zemědělců a rolníků a vyhánění z jejich půdy. Rolníci byli většinou vražděni veřejně. Takto bylo zničeno na 800 polských vesnic. V rámci rasistické ideologie a rámci programu T4 bylo povražděno zhruba 40 000 duševně nemocných lidí. Dalším nacistickým bodem programu bylo vysídlení polského obyvatelstva, především z Pomořanska a Velkopolska na východ za Ural. Plánovitě mělo být vysídleno až 700 000 lidí. Odsuny probíhaly za nepříznivých podmínek, většinou v zimě, kdy mnoho lidí a zejména dětí již během cesty zemřelo.¹⁷

Nucené práce a otroctví se týkalo i dětí od dvanácti let. Při těchto pracích bylo využito nejvíce Poláků (2,5 milionů), obyvatelé ostatních evropských zemí byli využiti

¹⁵ KOOP, Volker. *Nacionální socialismus*. Překlad Anna Fejglová Praha: Grada, 2012, s. 70-72. ISBN 978-802-4739-090.

¹⁶ MÜLLER, Helmut – KRIEGER, Karl-Friedrich – VOLLRATH, Hanna. *Dějiny Německa*. Překlad: František Kubů et. al. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 299. ISBN 80-710-6188-3.

¹⁷ Zbrodnie niemieckie w Polsce (1939-1945). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2013 [cit. 2013-06-20]. Dostupné z: [http://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnie_niemieckie_w_Polsce_\(1939-1945\)?oldid=15726671](http://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnie_niemieckie_w_Polsce_(1939-1945)?oldid=15726671)

méně. Pronásledování židovského obyvatelstva, zřizování ghatt, koncentračních a vyhlazovacích táborů, násilná germanizace, ale i ničení polské národní kultury. To vše přispělo k téměř úplnému zničení jednoho národa. V německých koncentračních táborech, nacházejících se v Polsku, bylo usmrceno asi 1,3 milionů Poláků, Židů mohlo být až 3 miliony.

Vztahy Poláků v táborech k ostatním národnostem byly velmi složité. Značný odpor cítili nejen k Němcům, ale i Ukrajincům a Rusům. U německých spoluvězňů téměř nikdo nerozlišoval nacisty a antifašisty. K Čechům byla pocíťována též spíše antipatie.¹⁸

¹⁸ MOULIS, Miloslav – CÍLEK, Roman. *Zapomeňte, že jste byli lidmi...: Nacistické koncentrační tábory - symbol barbarství*. 2. vyd. Praha: Epoque, 2012, s. 125-126. ISBN 978-80-7425-150-4.

2 BUDOVÁNÍ PRVNÍCH KONCENTRAČNÍCH A VYHLAZOVACÍCH TÁBORŮ

První koncentrační tábory byly zřizovány již od roku 1933, kdy se nacisté chopili moci. Zpočátku ale vznikaly pouze na půdě Německa (např. tábor Oranienburg). Sem byli posíláni političtí funkcionáři, komunisté a poslanci, zjednodušeně političtí odpůrci. Po pogromu 1938 byli do koncentračních táborů také dopravováni němečtí Židé a později i ve zvýšené míře Romové, homosexuálové, Poláci, lidé s kriminální činností, příslušníci náboženských sekt atd.

Koncentrační tábory se navzájem lišily svojí rozlohou, zaměřením, lokalizací, v každém táboře byl rozdílný počet zadržovaných lidí různých národností a ras. Lišily se i mírou spáchaných zločinů a krutostí.

Jako první koncentrační tábor v Německu byl zřízen tábor Dachau¹⁹ u Mnichova roku 1933. Mezi vězni byli i Češi ze zabraných sudetských území. Po roce 1939 se počet zakládaných táborů začal zvyšovat. Výstavby začaly probíhat na dobytých územích, a ve velké míře právě v Polsku. Polsko bylo výhodné z mnoha důvodů – jednak zde byla strategicky výhodná a hustá železniční síť a také se zde nacházelo velké množství židovského obyvatelstva, které by bylo těžké a časově náročné přepravovat. Vzniklo zde zhruba 7 nejvýznamnějších koncentračních a vyhlazovacích táborů, s dalšími pobočkami²⁰. Jako první (r. 1939) vznikl na polském území koncentrační tábor Stutthof (u Gdaňska).

Po konferenci ve Wannsee (1942) došlo k vyřešení zásadní otázky ohledně evropských Židů. Vedle koncentračních táborů vznikaly i výlučně tábory vyhlazovací. Započaly tak přípravy na největší vyhlazování obyvatelstva v dějinách. Židé (i jiné skupiny obyvatel) byli transportováni do táborů, které měly jasný cíl: usmrtit co největší počet lidí v co nejkratším možném čase. Transporty směřovaly do polských táborů, které vznikly po roce 1940.

¹⁹ Dachau byl tábor výlučně koncentrační se 197 pobočkami. Provoz byl zahájen v březnu 1933 a ukončen v dubnu 1945.
MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, sdružení politických vězňů a pozůstalých a Terezínská iniciativa, 1991, s. 18-19.

²⁰ Celkový počet hlavních koncentračních táborů se v období 2. světové války navýšil na 22, vzniklo také asi 1000 poboček (pracovních táborů).

„Na jaře roku 1942 začalo Německo dopravovat obyvatele ghatt do vyhlazovacích táborů v Osvětimi, Treblince, Majdanku, Sobiboře, Belžecu a Chelmně (Židé žijící v oblastech připojených k Říši) a několik menších.“²¹

2.1 Stručná charakteristika vybraných polských táborů

Níže uvedený přehled je pouze krátkou exkurzí do nejznámějších táborů, které byly od roku 1940 na území Polska v provozu.

2.1.1 Kombinované tábory koncentrační a vyhlazovací

Osvětim

Největší koncentrační tábor SS nacházející se přibližně 60 km západně od Krakova. Provoz zahájen v červnu 1940 a ukončen v lednu 1945 (osvobození jednotkami Rudé armády). Komplex měl 3 části: tzv. kmenový tábor, zde se soustředila veškerá administrativa, dále část Březinka, kde se nacházelo množství plynových komor a dřevěných baráků a Monovice průmyslový (pracovní) areál. Specifikem byla selekce nově přijetých transportů židovského obyvatelstva na příjezdové rampě. Část byla poslána rovnou do plynových komor, zbytek ponechaných byl poznamenán vytetovaným registračním číslem na levém předloktí. Celkový počet obětí mohl být až 2,5 mil., z toho 1 mil. Židů.²²

Majdanek

Tábor byl umístěn téměř na předměstí Lublinu a svoji činnost zahájil v dubnu 1941. Z celkového počtu tvořili Poláci 40% a Židé 30%. Původně zajatecký tábor. Později tábor určený i k likvidaci obyvatel. K vyhlazování docházelo především hromadným střílením. Do předem vykopaných příkopů, si lidé lehli obličejem dolů a následně byli zastřeleni. Na tuto vrstvu lidí si lehla další skupina a situace se

²¹ „Wiosna 1942 roku Niemcy rozpoczęli transporty mieszkańców gett do obozów zagłady w Oświęcimiu, Treblince, Majdanku, Sobiborze, Belżcu i Chelmie (dla Żydów zamieszkujących tereny wcielone do Rzeszy), oraz kilku mniejszych.“ KORBOŃSKI. *Polacy, Żydzi, Holocaust*, op. cit., s. 53.

²² VEBER. *Židé V novodobých dějinách*, op. cit., s. 64-65.

opakovala. K usmrcování docházelo i topením v protipožárních nádržích. Provoz byl ukončen v červenci 1944 vpádem SSSR.²³

2.1.2 Tábory vyhlazovací

Vyhlazovacím táborům předcházelo usmrcování lidí v tzv. „pojízdných plynových komorách“. Byly to nákladní automobily, speciálně upravené, kdy výfuková roura byla zavedena dovnitř auta. Pro masovější účinky byly vybudovány tábory, které měly pojmout mnohem více obyvatel a urychlit tím započatý proces.

Chelmno

Chelmno byl první zřízený vyhlazovací tábor v Polsku, vybudován v prosinci 1941. Fungovaly zde mobilní pojízdné plynové komory, do kterých bylo obyvatelstvo tábora nahnáno. Zde bylo zplynováno i 81 lidických dětí. K dočasnému zrušení tábora došlo v březnu 1943, avšak od června 1944 do ledna 1945 byl tábor opět zprovozněn.²⁴

Po nějaké době užívání těchto pojízdných plynových komor došli vedoucí činitelé SS k názoru, že jejich výkonnost je značně nedostatečná. Realizace pevných a stálých komor, které mohou učinit provoz účinnějším a anonymnějším se stala skutečností. První stacionární plynové komory ve výhradně vyhlazovacím táboře byly zavedeny v táborech Belžec, Sobibor a Treblinka. Tyto tři vyhlazovací tábory, také známé pod jednotným krycím názvem *Akce Reinhard*, si byly navzájem dosti podobné, ať se jednalo o velikost plochy zabírané táborem nebo počet obětí, které byly usmrceny v těchto továrnách na smrt. Tábory se též vyznačovaly mnohonárodnostní skladbou obyvatel. S nově příchozími z transportů se zacházelo jiným způsobem než např. v Osvětimi. Lidem bylo okamžitě po příjezdu na rampě nařizeno, aby se svlékli, a poté byli po skupinách nahnáni do „desinfekčních koupelí“. Místo vody však byl vypuštěn plyn, který v několika minutách usmrtil celou skupinu. Richard Glazar tuto situaci popsal: „*Esesmani pohánějí do běhu. Díky tomu plíce zhluboka dýchají a v plynových komorách to potom jde rychleji.*“²⁵

²³ MOULIS, M. – CÍLEK, R. *Zapomeňte, že jste byli lidmi*, op. cit., s. 275.

²⁴ MONTAGUE, Patrick. *Chelmno and the Holocaust: The history of Hitler's first death camp*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2012, 49, s. 149. ISBN 08-078-3527-7.

²⁵ *Esesmani poganiją do biegu. Dzięki temu płuca oddychają głubiej i w komorach gazowych idzie potem szybciej.*“ GLAZAR, Richard. *Stacja Treblinka*. Warszawa: Ogródek Karta, 2011, s. 15. ISBN 978-83-6128-352-2.

Belžec

Tábor se nacházel jižně od Lublinu a i přes své roční trvání (1942–1943) přinesl smrt 600 000 lidem. Plynové komory byly celkem tři. Poprvé byly vyzkoušeny v únoru 1942 použitím cyklonu B. Oběťmi tábora se staly vesměs Židé. Tábor byl zrušen v březnu roku 1943.²⁶

Sobibor

Svoji činnost započal v květnu 1942. Celkem bylo uvedeno do chodu 5 plynových komor, které postupně navýšily kapacitu a tak docházelo k usmrcování téměř dvojnásobného počtu lidí než v první fázi. V létě 1943 došlo k umístění min kolem tábora z důvodu možných útěků nebo dotírání partyzánských skupin. V říjnu 1943 vypukla v táboře vzpoura, při níž zahynuly i německé hlídky. Poté byl tábor zrušen. Obětí bylo celkem asi 250 000.²⁷

Belžec a Sobibor byly postaveny dříve než tábor Treblinka. Její výstavba a následné fungování byla zakládána na zkušenostech získaných z předešlých výstaveb jiných táborů. Stala se tak, vedle Birkenau, nejvýkonnějším táborem smrti.

²⁶ Tábor byl oficiálně zrušen již v prosinci 1942. Zplynování a zpopelňování však trvalo ještě do dubna 1943. MOULIS. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*, op. cit., s. 11.

²⁷ VEBER, Václav. *Židé v novodobých dějinách*, op. cit., s. 67.

3 TREBLINKA

Franz Stangl napsal: „*Ten den byla Treblinka nejodpornější věc, jakou jsem během Třetí říše viděl. Bylo to Dantovo peklo. Zdálo se, že Dante ožil. ... Vládl nepopsatelný zápach – stovky, ne-li tisíce těl ležely všude, podléhající rozkladu a hnití.*“²⁸

Vyhlazovací tábor Treblinka vznikl společně s tábory Belzec a Sobibor v rámci tzv. Akce Reinhard²⁹, která měla za úkol totální vyhlazení Židů především z Generálního gouvornementu. Volba východních oblastí Generálního gouvornementu ke zničení Židů měla mít ještě jeden význam. Heydrich na konferenci ve Wannsee prohlásil: „*V průběhu uskutečňování konečného řešení bude Evropa pročesána skrz naskrz od západu na východ. Evakuovaní Židé budou dopraveni, skupina za skupinou, do takzvaných tranzitních ghatt, aby z nich byli převezeni na východ.*“³⁰ Tento argument však kryl tvrzení, že Židé jsou v táborech, vytvořených na východě, zabijeni.

V těchto vyhlazovacích centrech však umírali Židé i z ostatních částí Polska, dále z Československa, Nizozemí, Sovětského svazu, Německa, Francie, Řecka, Rakouska, Jugoslávie atd. Tyto tábory byly zřizovány v blízkosti největší koncentrace židovského obyvatelstva. Byly to oblasti jako např. Varšava, Radom, Lublin, Krakov. Zde se mohlo vyskytovat i přes dva miliony Židů. Zřizování těchto vyhlazovacích táborů v blízkosti největší židovské populace bylo pro nacisty velmi strategicky příznivé. Budovalo se na těžko přístupných místech, řídce osídlených, v blízkosti lesů a na malých prostorách. Vše bylo tedy skryto před zraky místních obyvatel, kteří tak ani netušili, co se v přilehlých lesích odehrává. V blízkém dosahu se však nacházela železniční síť pro snadnější dopravu transportů.

Dokonalé (vnější i vnitřní) maskování tábora dokazuje výpověď Richarda Glazara: „*Celý tábor je obehnán do výše asi 2,5 m ostnatými dráty. Tato stěna ze zelené jehličnaté kůžešiny je ještě zvýšená asi o půlmetrový písečný násep, na němž stojí.*

²⁸ PATTERSON, Charles. *Wieczna Treblinka*. Tlumacz: Roman Rupowski. Opole: Vega! Pol, 2003, s. 87. ISBN 83-9084-75-3-1.

²⁹ Akce dostala název po Obergruppenführerovi Reinhardu Heydrichovi, veliteli Hlavního říšského bezpečnostního úřadu. Samotnou akci Reinhard měl na starost Brigadeführer SS Odillo Globocnik, který byl tímto úkolem pověřen Heinrichem Himmlerem. HÖHNE. *SS: elita ve stínu smrti*, op.cit., s 303.

³⁰ ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor, Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*. Přelož. Luděk Vacím. Praha: BB/art, 2006, s. 23-24. ISBN 80-7341-700-6.

*Uvnitř je tábor rozdělen na různá prostranství, která jsou oplocena stejným způsobem, aby z jednoho prostranství nebylo vidět do druhého. Rozhledu z výstupu strany příjezdové rampy brání podél se táhnoucí dřevěné baráky.*³¹

Na otázku *Kam byli vystěhováni Židé z Generálního gouvernementu* bylo pravděpodobně odpovídáno, že do okupovaných území v Sovětském svazu. Byla to však pouhá zastírací záminka pro přesun židovského obyvatelstva do ghatt a také do pracovních táborů.³²

Tento tábor byl postaven jako poslední z táborů akce Reinhard. Získané zkušenosti tak posloužily k tomu, aby se z Treblinky stala nejlépe fungující továrna na smrt, hned vedle Birkenau. Treblinka se nacházela zhruba 100 kilometrů od Varšavy a byla považována za jeden z nejstrašnějších táborů v rámci nacistických čístek. V blízkosti se nachází hlavní železniční trasa Varšava – Białystok a nejbližší stanicí je asi půl hodiny pěší chůzí vzdálená Malkinia.

Vyhlazovacím táborem nebyla však již od počátku své existence. Před válkou byla Treblinka menší osadou čítající pár chalup. Po porážce Polska roku 1939 došlo k zabrání tohoto území a následnému připojení ke Generálnímu gouvernementu. V blízkosti Treblinky se nacházel též kamenolom stejného jména. Zde pracovali polští i židovští vězni z okolních ghatt. Jejich práce byla následně využita při samotné výstavbě tábora. Okolo roku 1941 nechali němečtí okupanti v Treblince zřídit tzv. *Arbeitslager*, kam byli posíláni Poláci za nepatrné přestupky. Kapacita tábora byla v té době asi 3000 vězňů.³³

První plány na zřízení vyhlazovacího tábora vznikly na přelomu dubna a května roku 1942. V tu dobu přijeli do treblinské oblasti příslušníci speciální komise SS, kteří hledali příznivé místo pro stavbu *továrny na smrt*. Výstavba byla zahájena na přelomu května a června roku 1942. Vedoucím tábora se na počátku výstavby stal SS-Obersturmführer Richard Thomall. Později byl Thomall nahrazen Rakušanem dr. Irmfriedem Eberlem.³⁴

³¹ GLAZAR, Richard. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Praha: Torst, 1994, s 22. ISBN 80-85639-31-9.

³² Akce Reinhard. *Akce Reinhard* [online]. 2007 [cit. 2013-02-25]. Dostupné z: <http://reinhard.mysteria.cz/index.html>

³³ KRÁKOROVÁ, Martina – KRÁKORA, Lukáš. Treblinka: K historii jednoho z nacistických vyhlazovacích center. *Historický obzor*, 2003, 14 (5/6), s. 107–116. ISSN 1210-6097.

³⁴ *Ibid.*, s. 107.

Hlavním inspektorem postupně všech tří táborů byl SS-Hauptsturmführer Christian Wirth.³⁵ Jeho proslulá bezcitnost, brutalita, fanatismus a viditelná nenávisť k Židům ho přivedla až k funkci prvního velitele tábora Belžec. Zde prováděné množství pokusů později posloužilo k využití v dalších táborech, Sobibor a Treblinka. Samotný Wirth vedl esesmany k beztrestným brutálním úkonům na věznicích. Treblinka se tak stala „nejdokonalejším“ táborem smrti.

Richard Glazar ve své knize píše: „*Jsmo v Treblince, vyhlazovacím táboře, fabrice na likvidaci, oddělování Židů z Polska i z jiných okupovaných území (...) Je nevelká, asi 500×300 m, zato kapacita obrovská (...) Táhne se tudy vysoký násep z písku, přes který není vidět. Před náspem je první, větší část tábora Auffanglager, záchytný tábor. Na druhé straně náspu je Totenlager, tábor mrtvých. Za náspem je už říše mrtvých. Ti, kdo tam vláčejí mrtvolky z plynových komor do obrovských hrobů, jsou ještě více mrtvi, než my tady. Za kým se jednou zavře brána Treblinky, pro toho není návratu do života.*“³⁶

První pocity po příjezdu do Treblinky popisuje polský Žid Jankiel Wiernik takto: „*Tam nám teprve spadla clona z očí. Plac byl posetý těly, byly oblečené i nahé. Jejich tváře byly zkřivené strachem i hrůzou. Byly černé a opuchlé. Doširoka otevřené oči, vyplazené jazyky a roztráštěné mozky, znetvořená těla. Všude byla krev. Naše nevinná krev, krev našich dětí, bratrů a sester. Krev našich otců a matek. Vyprovázejí nás po dvoře.*“³⁷

Výše popisující očitá svědectví přeživších jasně dokazují, že Treblinka dosáhla, i přes svoji malou plochu a krátké trvání, jako vyhlazovací tábor maximální výkonnosti.

3.1 Trestní tábor Treblinka

Výstavba trestního tábora Treblinka započala 1. září roku 1941. Byl zřízen při malé pískovně a následně sem byli posíláni Poláci z okolí Treblinky, kteří neplnili

³⁵ Christian Wirth, narozený roku 1885, jeden z nejsaditějších velitelů tábora. Od roku 1939 se účastnil programů řízené euthanasie na klinikách ve Würtemberku, Braniborsku a Prusku. V Braniborsku bylo v lednu 1940 za jeho přítomnosti provedeno první známé zplynování mentálně retardovaných osob oxidem uhelnatým. Zde se také zrodil nápad maskovat plynové komory jako sprchové místnosti. *Ibid.*, s. 107.

³⁶ GLAZAR, R. *Treblinka*, op. cit., s. 22 – 23.

³⁷ „*Tam dopiero spadła nam zasłona z oczu. Plac zasiany trupami, były ubranie i nagie. Twarze ich były wykrzywione strachem i grozą. Czarne były i opuchnięte. Oczy szeroko rozwarte, języki wywieszzone i mózgi roztrzaskane, ciała zniekształone. Wszędzie krew. Nasza niewinna krew. Krew naszych dzieci, braci, sióstr. Krew naszych ojców i matek. Wyprowadzają nas na podwórze.*“ WIERNIK, Jankiel. *Rok w Treblince*. Warszawa: MakPrint, 2003, s. 2. ISBN 83-89474-00-X.

předepsané dávky v zemědělské výrobě, ale například i ti, kteří na ulicích používali „*nehodná a pomlouvačná*“ slova vůči příslušníkům SS, nebo dívky, co odmítali jejich „*laskavosti*“. Všechny, kdo byli posláni do trestního tábora, čekala s téměř stoprocentní jistotou smrt. Mezi Poláky byli i Židé, kteří byli posléze využiti ke stavbě vyhlazovacího tábora. Podle Richarda Glazara se počet vězňů mohl pohybovat kolem tří tisíc najednou. Celkově to do července 1944 mohlo být až 20 000 vězňů, z nichž bylo Němci a Ukrajinci, kteří se též účastnili role vězeňských dozorců, usmrceno 10 000 lidí.³⁸

Když byl posléze zřízen vyhlazovací tábor a byly vyslány transporty, lidé se domnívali, že jsou posláni pouze na práci, do už známého tábora pracovního. Zde byl využit dokonalý maskovací prvek celého komplexu a chytré umístění do odlehlých lesů.

Jankiel Wiernik se ve své knize zmiňuje o viditelném označení vězňů ve vyhlazovacím táboře, kteří tam byli posláni z tábora pracovního. Wiernik píše: „*Když jsem byl v táboře č. 3, dozvěděl jsem se, kým jsou Židé, kteří nosí žluté záplaty. Byli to tedy lidé různých profesí a řemeslníci, kteří Treblinku vybudovali, a kteří tu zůstali.*“³⁹

Avšak přeživší vězeň z kárného tábora byl pouze výjimkou. Jan Sulkowki, polský vězeň z treblinského trestního tábora, který se účastnil budování vyhlazovacího tábora, uvádí: „*Němci zabijeli Židy bitím nebo zastřelením. Byl jsem svědkem situací, kdy esesmani ... donutili Židy při kácení stromů stoupnout si pod stromy, které měly už spadnout. Kromě toho se často stávalo, že esesáci vtrhali do chatrčí židovských dělníků a chladnokrevně je zabili. ... Esesmani mi řekli, že stavíme koupelnu, a teprve po dlouhé době jsem si uvědomil, že jsme budovali plynové komory.*“⁴⁰

3.2 Vyhlazovací tábor Treblinka

Na jaře v roce 1942 započala výstavba tábora, který se počtem svých obětí za 14 měsíců trvání řadí na špici táborů s úmyslem „*vyhubení nežádoucích*“ osob. Koncem července přijeli do Treblinky již první transporty Židů z Varšavy. Zařízení tábora bylo na počátku vcelku skromné. Pár dřevěných baráků, jedna budova s plynovými

³⁸ KOPÓWKA, Edward – RYTEL-ANDRIAK, Paweł. *Dam im imię na wieki (Iz 56,5): Polacy z okolic Treblinky ratujący Żydów*. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2011, s. 36. ISBN 978-83-7257-496-1.

³⁹ WIERNIK. *Rok w Treblince*, op. cit., s.

⁴⁰ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 50.

komorami (které na počátku ještě nebyly v provozu) a strojovnou, dále studně a krycí oplocení. Zároveň byly pokládány koleje a stavěna nádražní rampa. Z transportů byli vybíráni tesaři, zámečníci a stavitelé, aby pokračovali v dalších stavbách budov. Dále byli vybíráni např. zlatníci pro třídění zlata a šperků, ale také aby vylamovali mrtvolám zlaté zuby, krejčí, kteří šili uniformy a obleky, nebo mladé dívky na praní prádla. Ostatní byli večer komandem SS postřeleni. Denně to prý mohlo být až 4000 lidí. Od října se však počet transportů zvětšoval a usmrceno zastřelením tak, dle Glazara, mohlo být 15 000 – 18 000 lidí za den.⁴¹

V táborech pracovalo okolo 30 esesmanů, kteří měli na starosti všechny majetné osobní věci, jež si oběti přivezly s sebou. K pokrytí všech nároků tábora, což byla bezpečnost, strážní služba uvnitř i dohled kolem něj, bylo zapotřebí pomocných sil. Byly to zejména složky nacionalistických a nacistických ukrajinských složek (jak už bylo zmíněno).

Plocha, kterou tábor zabíral, měla tvar obdélníku s rozměry asi 600 m × 400 m. Byl obehnán dvouřadým oplocením s ostnatým drátem a vpletenými větvemi, aby bylo znemožněno jakékoliv nahlédnutí do tábora. Vzdálenost obou řad plotů byla 40 až 50 m. V každém rohu tábora byly vztyčeny osm metrů vysoké strážní věže, později byla vztyčena ještě jedna věž, uprostřed vyhlazovací oblasti.⁴²

Tábor byl rozdělen na tři zóny. Na zónu obytnou (*Wohnlager*), která zahrnovala ubytovací prostory pro příslušníky SS a Ukrajince a také další budovy, jako například kanceláře, sklady, ošetřovnu. V jedné části tohoto prostoru, oddělené ostnatým drátem, se nacházely tři budovy postavené do tvaru písmene U. Zde žili židovští vězni. Na druhé straně prostranství bylo postaveno zhruba 30 latrín zakrytých slaměnou střechou. Dále to byla zóna přijímací (*Auffanglager*), nacházející se v jihozápadní části tábora. Přijímací zónu tvořila nádražní rampa a stovky dlouhá odstavná kolej. Před rampou byla velká budova, kde se shromažďovaly osobní věci obětí. Tuto část dále tvořil prostor, tzv. „*svlékací nádvoří*“, kde byly odděleny ženy s dětmi od mužů. Na nádvoří stály dva baráky, barák nalevo byl určen pro ženy s dětmi, kde odkládaly své cennosti a peníze, druhý byl určen mužům ke stejnému účelu. Wiernik: „*Byly tam dvě veliké tabule s nápisy, abychom vydali zlato, stříbro, diamanty, peníze a všechny cenné věci. V jiném*

⁴¹ GLAZAR. *Treblinka*, op. cit, s. 33.

⁴² ARAD. *Belžec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 50.

*případě hrozí smrt.*⁴³ Jižně od tohoto nádvoří se nacházel „*třídící dvůr*“ (Sortierungsplatz). Zde se odkládaly kabáty, svršky a zavazadla.⁴⁴

Glazar popisuje příjezd do tábora následovně: „*Po poledni stojíme zase – malý nádražní domek s nápisem Treblinka. Úzká rampa, za ní dřevěný barák, na rampě lidi v holínkách, i v civilu. Mezi nimi v uniformách esesmani, s karabáči, někteří s automaty. Celý houf hned dirigují z rampy jinou bránou dál. Muži vpravo, ženy a děti vlevo! Další povely: ‘Odložit zavazadla – svlékat se – do naha!’ ,Dokumenty a hodinky podržte v rukou!‘ Co, do dezinfekční koupele jdeme a potom hned za práci? ... Esesman odvádí některé z nás nových dál. Kde jsou ti ostatní – ti nazi? – Mrtví, všichni mrtví. Když ne teď, tak za pár minut určitě, tohle je tábor smrti, tady oddělávají Židy a nás vybrali, abychom přitom pomáhali. Laufen, immer laufen – schneller, schneller! Aha, tady se musí běhat, ne chodit.*“⁴⁵

Třetí oblastí Treblinky byla zóna vyhlazovací (*Totenlager*). Byla také označována jako „horní tábor“, kdežto část obytná a přijímací byly vnímány jako „dolní tábor“. Tento vyhlazovací sektor byl zcela oddělen od zbytku tábora plotem propleteným větvemi jehličnanů. Velikost tohoto komplexu byla přibližně 200 × 250 m. V prvních měsících fungování tábora byly zřízeny 3 plynové komory, každá o rozměrech 4 × 4 × 2,6 m. Byly vestavěny ve velké cihlové budově, ke které byla připojena místnost s naftovým motorem, vhánějícím trubkami oxid uhelnatý do komor. Jankiel Wiernik to popisuje takto: „*Pouštějí motor, spojují ho se vstupními trubkami. Do 25 minut již všichni leží v řadě. Všichni jsou si rovni. Není bohatých ani chudých, všichni jsou si rovni před Bohem. Zplynováno bylo denně od 10 tisíc do 12 tisíc lidí*“.⁴⁶

Dveře u každé komory byly vždy neprodyšně uzavřené a zhotovené ze silných, pevných trámů. Vnitřní zdi byly do určité výšky vykachličkované. Na stropě byly zabudované trysky a potrubí, jež sloužilo jako přívod plynu. Celý tento komplex měl vytvářet iluzi sprchových zařízení. Po uzamčení dveří zhasla světla v komoře a byl

⁴³ „Były dwie duże tablice z napisami, żeby oddawać złoto, srebro, brylanty, pieniądze i wszystkie wartościowe rzeczy. W innym wypadku grozi śmierć.“ WIERNIK, J. *Rok w Treblince*, op. cit., s. 11.

⁴⁴ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 51.

⁴⁵ GLAZAR. *Treblinka*, op. cit., s. 16-19.

⁴⁶ „Puszczają motor, łączą z rurami wlotowymi. Najwyżej w 25 min. wszyscy leżą pokotem. Wszyscy równi. Nie ma bogatych i biednych, wszyscy równi wobec Boga. Gazowano dziennie 10 do 12 tys. ludzi.“ WIERNIK. *Rok w Treblince*, op. cit., s. 7.

puštěn plyn. Mrtvým tělům byly pak „specialisty“ vytrhávány zlaté zuby a těla následně i zapudrována vápnem.⁴⁷

Blízko plynových komor se nacházely obrovské vybagrované jámy, do kterých byla těla zpočátku pohřbívána. Mrtvá těla, vytažená z plynových komor, byla naložena na vozíky a po úzkokolejné trati byla dopravena pomocí věžňů k jámám.

Jak už bylo zmíněno, po výstupu z vagonu, byli muži a ženy s dětmi rozděleni. Ženy šly následně do „Friseurstube“ (kadeřnictví), kde jim byly ostříhány vlasy. Chil Rajchman, jeden z přeživších, popisuje vlastní zkušenost, kdy stříhal ženám jdoucím na smrt vlasy: *„Jeden vrah nám nařizuje, abychom se postavili každý za jeden z kufrů. Chvilu čekáme. Vchází velitel Treblinky, velký a tlustý, asi padesátiletý vrah. Nařizuje nám, abychom pracovali rychle. Na jednu hlavu musí stačit pět záběrů nůžkami. Musíme dbát na to, aby se vlasy nedotkly podlahy a aby kufry byly pořádně naplněny. Končí slovy: ‚Jinak bude nářez, vy mizerní psi!‘ ... Dívám se na ty ženy a nevěřím vlastním očím. Každá z nich se posadí před jednoho holiče. Jedna mladá žena zamíří ke mně. Ruce mám ochromené, nejsem schopný pohnout prsty. Jsou k nám obrácené obličejem a čekají, až jim ostříháme ty krásné vlasy. Jejich pláč je srdcervoucí. ... Stěží mám čas se otočit a přede mnou už sedí další žena, bere mě za ruku a chce jí políbit. ‚Povězte mi, co s námi bude dál? Je tohle konec?‘ ... Mezi nešťastnicemi, které usedají přede mnou, je krásná dívka, která mi říká: ‚Neostříhejte mi ty vlasy úplně, jak bych vypadala?‘ Neodpovídám, co bych jí mohl říct? Pokouším se jí uklidnit...“⁴⁸*

Poté byli i s muži hnáni z „dolního tábora“ tzv. „šlauchem“⁴⁹ do „tábora horního“ – vyhlazovacího. Jakmile se větší část nahnaných lidí ocitla uvnitř plynových komor, byla okamžitě esesmany uzavřena dveře a puštěn plyn. Němci nazývali tuto uličku „Himmelstrasse“ neboli „cesta do nebe“. Takto ji popisuje Patterson: *„V Treblince byl tunel dlouhý 80 m a široký čtyři metry a vedl ze svlékárny v dolním táboře, do plynových komor v táboře horním. Asi po 30 m směrem na východ části tábora, se tunel náhle stočil doprava pod úhlem 90° a vedl přímo do hlavního otvoru plynové komory ... V Treblince a Sobiboře, SS nazývalo tento tunel cestou do nebe. V Treblince, nad vchodem do budovy, kde byly plynové komory, Němci zavěsili tmavý*

⁴⁷ GLAZAR. *Treblinka*, op. cit., s. 25.

⁴⁸ RAJCHMAN, Chil. *Útěk z Treblinky: Přežil jsem, abych podal svědectví o těch velkých jatkách, Treblince*. Překlad Anna Štorkánová. Líbeznice: Víkend, 2010, s. 54-57. ISBN 978-807-2227-075.

⁴⁹ Úzká, asi 4,5 – 5 m široká a 80 – 100 m dlouhá ulička, do oblouku zatočená. Začínala od ženské svlékárny a pokračovala do vyhlazovací oblasti. Po obou stranách byla oplocena ostnatým drátem a vpletenými větvičkami.

*závěs, který sebrali ze synagogy. Na závěsu bylo hebrejsky napsáno: To je brána, přes kterou mohou vejít pouze poctiví a spravedliví.*⁵⁰

U ženské svlékárny bylo u vchodu do „šlauchu“ napsané: „K lázním“ (Zur Badeanstalt). Před prostorem do plynových komor stáli dva Ukrajinci, známí svými sadistickými sklony vůči osobám, které naháněli do komor. Jednoho z nich popisuje Eli Rozenbergová, která pracovala ve vyhlazovací části: *„Tehle Ukrajinec měl zvláštní zálibu ve zraňování lidí, zvláště žen. S oblibou bodal ženám do nahých steh a genitálii předtím, než vstoupily do plynových komor. Mladé ženy a dívky také znásilňoval. Také uřezával nosy a uši starým židům, kteří se mu nelíbili. Když byl nespokojen s něčí prací, rozbil mu lebku kovovou trubkou, nebo ho bodl svým nožem. Jeho největší zálibou bylo zamotat někomu hlavu mezi dva ostnaté dráty a pak ho přes ni mlátit. Jak se dotýčný svíjel pod ranami, uškrtil se.*⁵¹

Dalším vyhlazovacím zařízením byl v Treblince „Lazarett“⁵². Vzhledem připomínající nemocnici o rozloze 150 až 200 m² a s červeným křížem u vchodu. Uvnitř tohoto areálu se nacházel 12 m dlouhý příkop, ve kterém neustále hořel oheň a na jehož okraji byl vyvýšený násep s lavičkami. Tento lazaret byl především určen pro lidi nemocné, staré, raněné, ale i pro matky s dětmi. Pod záminkou, že jdou do „ambulatoria“, kde měli být ošetřeni, byli ale vyhnáni k tomuto příkopu. Na rozkaz se měli svléknout a sednout na lavici. Následně byli postříleni jedním z Němců nebo Ukrajinců. SS-Unterscharführer August Miete, vězni přezdívány „Anděl smrti“ a muž, který měl Lazaret na starosti, později ve výpovědích uvádí: *„V transportech byli vždycky nemocní a zmrzačení lidé. ... Tyto nemocné, postižené a raněné cestující*

⁵⁰ „W Treblince tunel miał osiemdziesiąt metrów długości i cztery metry szerokości i prowadził z rozbieralni w dolnym obozie, do komór gazowych w obozie górnym. Po około 30 metrach zmierzania w kierunku wschodniej części obozu, tunel robił nagły skręt prawie pod kątem dziewięćdziesięciu stopni i prowadził prosto do głównego otworu komory gazowej (...) W Treblince i Sobiborze, SS nazywało ten tunel drogą do nieba. W Treblince, nad wejściem do budynku, w którym były komory gazowe, Niemcy zawiesili ciemną zasłonę, którą zabrali z synagogi. Na zasłonie tej było napisane po hebrajsku: To jest brama, przez którą mogą wejść prawi a sprawiedliwi.“ PATTERSON. *Wieczna Treblinka*, op. cit., s. 135.

⁵¹ „This Ukrainian took special pleasure in harming other people, especially women. He stabbed the women's naked thighs and genitals with a sword before they entered the gas chambers and also raped young women and girls. The ears and noses of old Jews which weren't to his liking he used to cut off. When someone's work wasn't to his satisfaction, he used to beat the poor man with a metal pipe and break his skull. Or he would stab him with his knife. He especially enjoyed entwining people's heads between two strands of barbed wire and then beating the head while it was caught between the wires. As the prisoner squirmed and jumped from the blows, he became strangled between the wires.“ ARAD, Yitzhak. *Belzec, Sobibor, Treblinka: the Operation Reinhard death camps*. Bloomington: Indiana University Press, 1987, s. 197. ISBN 02-533-4293-7.

⁵² *Ibid.*, s 122.

odvedla zvláštní skupina pracovníků do Lazarettu. V Lazarettu postavili nebo položili tyto lidi na okraj jámy. Když byli přivedeni všichni nemocní a ranění, bylo mým úkolem je zastřelit. Pálil jsem do týla devítimilimetrovou pistolí. ... Jednalo se o muže a ženy, mladé i staré a také děti.“⁵³

Též Charles Patterson se zmiňuje o osudu lidí z transportů, kteří byli pod klamnou záminkou okamžitě hnáni na smrt: „... Osobám starým, nemocným raněným i matkám s dětmi, personál tábora řekl, aby se odebrali do ‚ambulatoria‘, kde údajně měli dostat lékařskou pomoc. To posilovalo dojem, že operace probíhala tak, jak jim dříve říkali Němci – přesídlení do pracovních táborů na východě. Když strážci nahnali označené lidi ke zplynování do svlékárny, jiní strážci vedli osoby poslané do ‚ambulatoria‘ boční cestou rovně k jámám na popravu. Když vězni dorazili nad jámu, strážci jim řekli, aby se svlékli a společně si sedli na kopec poblíž jámy. Poté do nich strážce začali střílet z pistolí.“⁵⁴

Situace, kdy se množství těl hromadilo a nebylo je kam ukládat, byla natolik vážná, že transporty byly na popud Wirta a Stangla (jakožto nového velitele Treblinky) zastaveny 28. srpna 1942. V tu dobu začalo upravování a zlepšování vzhledu celého komplexu, jak to popisuje Glazar: „V obdobích, kdy transporty dočasně nejezdily, se v Treblince neustále stavělo, upravovalo, zlepšovalo, vykazovala se prostě činnost. Terén se uhlazoval a vyrovnával do přísně geometrických ploch. ... Pracovalo se i na nádraží, na škvárou vysypané černé ploše rozsáhlého prostranství, nad níž visela bílá tabule s černým nápisem Treblinka – Obermajden. A byly tu i další cedule se lživými nápisy, které měly na nicotně krátkou dobu oklamat ty, kteří přijížděli, aby tu během několika málo minut našli smrt. Tabule a nápisy nad fňgovanými okénky a dveřmi – *Zu den Zügen in der Richtung nach Bialystok und Wolkowisk, Fahrkartenausgabe, Bahnmeisterei*. A také tu byl ohromný ciferník, který však neměnně ukazoval šest hodin. A také ona cynická cedulka *Zum Bad* – ukazatel smrti. Zejména ale na výzdobu si esesáci potrpěli. ... Šedivé pásy vydlážděných cest lemovaly bílé pruhy velkých obrubních kamenů natřených vápnem. ... Na všech rozcestích v Treblince byly nápisy

⁵³ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 128.

⁵⁴ „Osobam starym, chorym, rannym i matkom z dziećmi personel obozie mówił, by udali się do ‚abulatorium‘, gdzie rzekomo mieli otrzymać opiekę lekarską. To wzmacniało wrażenie, że operacja przebiegała tak, jak im wcześniej mówili Niemcy *podróż przesiedleńcza do obozów pracy dalej na wschód*. Gdy strażnicy zapędzali ludzi przeznaczonych do zagazowania do rozbieralni, inni strażnicy prowadzili boczną ścieżką osoby skierowane do ‚ambulatorium‘ prosto nad dół, strażnicy mówi im, by się rozebrali i siedli razem na kopcu w pobliżu dołu. Następnie strażnicy zaczęli do nich strzelać z pistoletów.“ PATTERSON. *Wieczna Treblinka*, op. cit., s. 136.

*a pod nimi alegorické dřevoryty. Pod nápisem Zum Ghetto například shrbená postava Žida s rancem na zádech, u hlavní cesty zpodobnění postav dvou esesmanů a tabulka s nápisem Karl Seidl Strasse, Hlavní třída Treblinky byla totiž pojmenována po nejstarším z osazenstva SS.*⁵⁵

Transporty byly obnoveny záhy, již 3. září. Z tohoto důvodu byly nakázány další výstavby komor. V září 1942 došlo k výstavbě deseti plynových komor. Byly postaveny vedle komor stávajících, a zatímco probíhaly stavby, plynování ve starých komorách neustále pokračovalo. Nové byly větší než původní, každá měřila 4 × 8 m a celkově zabíraly plochu 320 m². Strop u každé komory byl snižen na 2 metry. Důvod byl jasný, u starých komor, které byly asi o 60 cm vyšší, docházelo k tomu, že se malé děti neudusily. Snižování stropu mělo mít za následek stoprocentní účinnost plynové komory a také využití menšího objemu oxidu uhelnatého. Tak došlo k navýšení tempa vyhlazování a ke zdokonalení celého procesu usmrcování.⁵⁶

Nová budova byla pravoúhlá, uprostřed vedla dlouhá chodba s umístěnými komorami na každé straně chodby. Nově byla ve dveřích zabudována skleněná okénka, jimiž Ukrajinci a esesmani kontrolovali dění uvnitř komory. Jak už bylo řečeno, na konci „šlauchu“ a na začátku vchodu do chodby s plynovými komorami visela opona s hebrejskými nápisy a ve štítu byla umístěna Davidova hvězda. Po stranách tohoto přechodu byly umístěné květináče. Staré komory mohly pohltit zhruba 600 lidí, zatímco nové až 3800. Jakmile byl zahájen provoz nových komor, staré již nebyly ke zplynování využívány. Z nich byly vytvořeny krejčovny, kde vězni šili nové uniformy apod.⁵⁷

Výstavby nového vyhlazovacího komplexu se účastnili židovští zedníci a tesaři, vybraní z transportů pocházející z Varšavy. Asi čtyři desítky vězňů pracovali na stavbě několik týdnů, jak popisuje Wiernik: *„Práce na stavbě nových plynových komor trvala pět týdnů. Připadalo nám to jako věčnost. Dělali jsme od východu do západu slunce pod údery karabáčů a pažeb. I když naše tělesné vypětí bylo daleko za běžnými lidskými představami, naše duše trpěla ještě více. ... Tak jsme tedy stavěli komory smrti pro sebe a své bratry.*⁵⁸

⁵⁵ MOULIS – CÍLEK. *Zapomeňte, že jste byli lidmi*, op. cit., s. 247.

⁵⁶ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 125 .

⁵⁷ *Ibid.*, s. 125-126.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 126.

3.3 Transporty

První transporty do Treblinky přijížděly z varšavského ghetta již v červenci roku 1942. Od 23. července do 23. srpna to bylo kolem 245 000 Židů z Varšavy a okolí. Z Radomu až 51 000 lidí a z lublinského obvodu 16 500 obyvatel poslaných na smrt.⁵⁹ Od poloviny listopadu 1942 až do ledna následujícího roku, nepříjely do Treblinky téměř žádné transporty z Generálního gouvernementu. V té době sem byly posílány transporty z Białystoku. Od poloviny ledna ale opět začaly přijíždět vlaky z končícího varšavského ghetta. V období od ledna 1943 do dubna téhož roku bylo do Treblinky přivezeno 31 500 Židů z Generálního gouvernementu.⁶⁰

Situace v deportačních vlacích byly pro vězně lidsky nepřijatelné. Vozy byly přeplněné až dvojnásobkem lidí (než byl maximální počet), což bylo až 150 lidí do jednoho vagonu. Lidé byli bez vody, jídla, bez jakýchkoliv hygienických zařízení. Cesta trvala i několik dní. Mnoho lidí zemřelo již při cestě udušením, vyčerpávající jízdou bez osobního prostoru a v nesnesitelném zápachu. Přeživší Abraham Krzepicki popisuje scénu z transportního vlaku: *„Do našeho vozu bylo napěchováno přes 100 lidí. Není možné popsat truchlivou situaci v našem uzavřeném nákladním voze bez vzduchu. Byl to jeden velký záchod. Kvůli vzduchu se každý snažil prorazit si cestu k malému okénku. Všichni leželi na podlaze. Smrad ve vagoněch byl nesnesitelný. Lidé káleli do všech čtyř rohů ... Jeden šaulista (litevský dobrovolník v nacistických službách) vstoupil do vozu ... zprvu jsem nechápal proč. Brzy se vyjasnilo, že nás přišel jednoduše obrát ... Situace ve vagoněch se zhoršovala. Vodu. Žebrali jsme u drážních dělníků. Dobře bychom jim zaplatili. Někteří platili 500 i 1000 zł za malý šálek vody.“*⁶¹

Žid Abraham Goldfarb vypovídá o tom, že děti měly ve vlaku takovou žízeň, že olizovali pot svých matek a ze 150 lidí se jich za dvoudenní cesty udusilo 135. Další výpověď polského inženýra Jerzyho Krolikowského popisuje uzavřené „dobyččátky“, s okny pokrytými ostnatými dráty, mezi nimiž bylo vidět bledé a vyzáblé obličejy, jež svým pohledem prosily o vodu.⁶²

Trasa Varšava-Treblinka-Varšava měla podle plánů trvat zhruba 11 hodin, ale kvůli různým opožděním se protáhla až na dlouhé dva dny. Treblinka v jistou dobu

⁵⁹ *Ibid.*, s. 96.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 133-134.

⁶¹ *Ibid.*, s. 73-74.

⁶² *Ibid.*, s. 74-75.

pobírala i transporty, které byly původně určené do tábora Sobibor. Treblinka tak byla přeplněná a vlaky musely i několik dnů čekat, než byly puštěny do areálu. Po otevření vozů byla mrtvá těla vyházena, lidé hnáni na Sortierungsplatz a rovnou do plynových komor nebo do Lazaretu.

Rampa i nádvoří byly plné mrtvých těl. Oskar Bergr děsivou scénu popisuje: *„Když jsme vystupovali, byli jsme svědky příšerného výjevu: všude kolem ležely stovky těl. Hromady pytlů, šaty, brašny, všechno bylo smícháno dohromady. Vojáci SS, Němci, Ukrajinci, stáli na střeších baráků a bez rozmyslu pálili do davu. Krvácející muži, ženy a děti padali. Vzduch protínal jekot a pláč. Střelbou nezranění lidé, museli projít otevřenou branou na prostranství oplocené ostnatým drátem, přičemž přeskakovali mrtvé a raněné.“*⁶³

Pomocná síla židovských vězňů byla zpočátku krátkého trvání, Židé byli po vykonání práce většinou zastřeleni a vyměněni vězni z nově přijíždějících transportů. To ale vedlo ke zpomalování likvidačních činností v táboře. Změny nastaly v září 1942, kdy se velitelem tábora stal Franz Stangl. Díky vzpouře židovského vězně Maxe Biala došlo k přehodnocení přístupu vůči Židům. Židé vybraní na dočasnou práci velmi rychle přišli na to, co se kolem nich děje a že i oni jsou odsouzeni na smrt. Stangl chápal tuto situaci a rozhodl se vytvořit pevné organizace židovských vězňů. Židé již nebyli neustále měněni na určitých pozicích. Změnily se též životní podmínky pro vězně a nebyli již vystavěni denním masakrům. Treblinský vězeň Tanhum Greenberg popisuje, jak Wirth vyhlašoval změnu statutu: *„... Vy Židé byste měli tvrdě pracovat. Kdo bude pracovat, bude mít všechno. Dostane dobré jídlo a pití. Pracovníkům se dostane lékařské péče. Zřídí se nemocnice s doktory. ... Pro Židy se postaví pět měst, tam budou pracovat a dobře žít a nikdo nebude odveden. Treblinka se stane jedním z těchto měst, kde budou Židé žít. Už nebudou žádné selekce.“*⁶⁴

Židé byli umístěni do ubikací, kde bydleli tzv. „dvorní Židi“⁶⁵, zde již byly podmínky mnohem lepší. Na vrcholu hierarchie těchto nově utvořených skupin pracovníků stál „táborový stařešina“. Dále byl jmenován „barákový stařešina“, který zodpovídal v baráku za čistotu, za místa pro spaní pro každého vězně a za to, že každý

⁶³ *Ibid.*, s. 93-94.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 111-112.

⁶⁵ Dle Kalmana Taigmana to byli Židi pocházející z oblasti Treblinky, většinou vyučení řemeslníci, kováři, mechanici, kvalifikovaní dělníci. Sloužili německému a ukrajinskému personálu. V táboře nebyli tak omezováni, mohli se volně pohybovat, měli vlastní kuchyň a dostatek jídla. Později začalo sblížování s vězni, kteří měli později zastávat určitý druh prací. *Ibid.*, s. 112.

odejde včas na vykonávání prací. Menšími jednotkami byly už organizované skupiny vězňů, pracovní čety s určitou specifikací práce. Každou tuto jednotku vedl jeden z vězňů, tzv. kápo. Ten zodpovídal za práci své čety a všichni museli poslouchat jeho rozkazy. Byl označen žlutou páskou na ruce s černými písmeny c-a-p-o. Většinou byl i ozbrojen holí nebo karabáčem. Pracovní skupiny byly označeny (barevnými páskami) podle úkonů, které měly na starosti.⁶⁶

K vylíčení osobnosti Franze Stangla poslouží výpověď Richarda Glazara, který ho popisuje takto: *„Neosobní vrah. Inteligentní, trochu aristokratický zjev, rovné držení těla. Každým pohybem dával najevo, že si udržuje odstup od všeho, co bylo v Treblince apokalypticky příšerné: od plynových komor, od hromady mrtvol, od roštů, na nichž hořela těla. Pochybuji, že mu bude možno z doby jeho působení v Treblince dokázat jedinou individuální vraždu, možná dokonce ani jediný úder. Odlišoval se. ... Stangl se v blízkosti plynových komor – říkalo se tomu ‚v provoze‘ – ukazoval velmi málo. A když ano, tedy měl na ruku žluté jelenicové rukavice a místo těžkého karabáče, který používali ti druzí, si pohrával s jezdeckým bičíkem. Což ovšem nic nemění na jeho odpovědnosti. Nemusel osobně zabíjet, na to měl systém, jemuž velel. Jeho oblíbeným místem byl asi 5 metrů vysoký val mezi první a druhou částí tábora. Odtud měl výborný přehled, procházel se tam a připomínal mi hradního pána, který obhlíží chod svého panství.“*⁶⁷

Chil Rajchman, se zmiňuje o Stanglovi takto: *„Je krásně, vrazi jsou dobře naložení. Mathias, velitel našeho tábora, usedá na svah a zve velitele, obersturmführera Franze, kterému říkáme ‚Panenka‘, aby se k němu připojil. Tato ‚Panenka‘ je bestiální vrah. Když se objeví v táboře, všichni mají strach. Je to odborník na facky. Čas od času si k sobě zavolá nějakého vězně, poručí mu, aby se postavil do pozoru, a prudce ho udeří do obličeje. ... Pak ‚Panenka‘ zavolá svého psa, který je skoro tak velký jako člověk, a zařve na něj: ‚Člověče, trhej toho psa!‘ Pes poslechne pána a vrhne se na ubohého Žida.“*⁶⁸

⁶⁶ *Ibid.*, s. 93-94.

⁶⁷ MOULIS. – CÍLEK. *Zapomeňte, že jste byli lidmi*, op.cit, s. 243.

⁶⁸ RAJCHMAN. *Útěk z Treblinky*, op. cit., s. 109-110.

3.4 Stručný přehled pomocných židovských skupin

3.4.1 Organizace práce v přijímací oblasti

➤ Nádražní komando (Bahnhofkommando)

Toto komando tvořilo 40 – 50 vězňů, kteří pracovali na příjezdové rampě. Jejich práce spočívala v otevírání nově přijetých dobytčáků, vyhánění lidí na rampu a odklizení mrtvých těl, které pak přesunuli k pohřebním jámám. Poté vlaky čistili po skupinách dvou až tří lidí, aby nebylo poznat, pro jaký účel vlaky slouží (pro další transporty). Jejich označení – modrá páska – bylo velmi důležité i pro orientaci a odlišení pracovních skupin od obětí transportu. Na tyto pozice byli vybíráni Židé, kteří uměli německy, pro snazší domluvu jich samotných s nově příjíždějícími do Treblinky.⁶⁹

➤ Transportní komando (Transportkommando)

Transportní komando, které bylo označené červenými páskami, v táboře označováno jako „pohřební bratrstvo“. Tito vězni působili na prostranství, kde se oběti svlékali, mj. pomáhali i malým dětem ke svlékání a odnášeli zavazadla a svlečené šatstvo na třídící dvůr. Dále odváděli staré a nemohoucí lidi rovnou k popravčím jámám, které se nacházely přímo v přijímací oblasti.⁷⁰

➤ „Goldjudi“ (Goldjuden)

Skupina asi dvaceti lidí, čítající bývalé hodináře, klenotníky nebo bankovní úředníky. Jejich prací bylo přijímání a třídění veškerých cenností, peněz i dluhopisů od nově příjíždějících. Museli provádět i tělesné prohlídky především žen, než byly poslány do plynových komor. Pracovali na dvoře i ve skladech a byli považováni za velmi privilegované, i proto, že si mohli část nějakých cenností uschovat pro sebe, avšak za veliké opatrnosti.⁷¹

⁶⁹ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 114.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 114.

⁷¹ *Ibid.*, s. 115-119.

➤ **Holiči (Friseure)**

Tuto práci vykonávalo zhruba deset až dvacet mužů, kteří byli profesionálními holiči. Vlasy byly stříhány ženám před vstupem do plynových komor. V Treblince se místnost pro holiče nacházela na konci budovy, kde se ženy svlékaly, a blízko u vstupu do šlauchu. Stříhání vlasů v táborech začalo na podzim roku 1942, kdy Hlavní hospodářský a správní úřad SS v srpnu téhož roku vydal jasné nařízení.⁷² Stangl popisuje začátek stříhání ženských vlasů v Treblince. „*Jednoho dne jsme obdrželi dezinfekční přístroj, aniž by nám někdo řekl k čemu. Zeptal jsem se na to v Lublinu. Odpověděli mi, že od nynějška máme stříhat ženské vlasy. Ty se mají vyčistit a napéčovat do pytlů ... Vybavuji si, že mi v Lublinu vysvětlili, že vlasy jsou určeny k izolaci ponorek.*“⁷³

➤ **Třidiči šatstva a zavazadel (Lumpenkommando)**

Tato skupina čítala 80 – 100 mužů a pracovala v několika skupinách. Náplní jejich práce bylo sbírání, třídění a prozkoumávání zavazadel ponechaných po věznicích. Věci byly poté svázané do ranců. Na každém bylo napsané číslo pracovníka, který ho vytvořil. Číslo měl každý napsané na svém límci. V zavazadlech se hledaly dokumenty, cennosti, fotografie a také znaky židovství. To vše se muselo odstranit. Pokud by tak pracovníci neučinili, čekala by je jistá smrt.⁷⁴

Další speciální skupinu tvořila **lesní četa** (Waldkommando) a **maskovací četa** (Tarnungskommando). Lesní četa měla za úkol shromažďovat dřevo z blízkých lesů pro potřeby spalování mrtvol. Maskovací skupina zajišťovala vplétání větví jehličnanů do oplocení tábora, i šlauchu. Tyto práce byly neustále potřebné, zejména maskování (větve rychle usychaly).⁷⁵

Nacházely se tu ale i další organizované jednotky, které byly pro svoji činnost velmi potřebné. Byli to dělníci, kteří stavěli baráky, upravovali cesty, natahovali ostnaté dráty. Jiní pracovali na záhonech, starali se o zemědělská zvířata. Další byli zaměstnání

⁷² SS-Obergruppenführer Oswald Pohl nařídil, aby došlo k využití lidských vlasů z koncentračních táborů. Vlasy se měly dezinfikovat, namotat na cívky a zpracovat se na průmyslovou plst'. Z této příze měly být zhotovovány přízové ponožky pro posádky ponorek a plstěné punčochy pro železničáře. Průmyslové zpracování mrtvol. *Olam* [online]. [cit. 2013-02-26]. Dostupné z: http://www.olam.cz/holocaust/zpracovani_mrtvol.html.

⁷³ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit, s. 115.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 115-116.

⁷⁵ *Ibid.*, s. 116.

čištěním latrín. Mladí chlapci byli využíváni na čištění bot a uniforem esesáků, kteří dílem využívali služeb lékařů a zubařů z řad vězňů.

3.4.2 Organizace práce ve vyhlazovací oblasti

➤ Vězni odstraňující těla z plynových komor

Tato práce byla pro vězně tělesně a emocionálně nejnáročnější. Vytahování stovek mrtvých, na sobě nahromaděných těl z komor a jejich přenášení zadními dveřmi na betonovou rampu znamenalo velikou zátěž. Četa měla několik desítek mužů, kteří se mnohdy sami otrávil zbytkovými neodvětranými plyny.⁷⁶

➤ Nosiči těl (Leichenkommando)

Práce nosičů začínala na betonových rampách, kam byla těla přinášena z plynových komor. Komando čítalo téměř sto mužů a bylo tak v táboře nejpočetnější. Těla byla nošena na nosítkách obličejem vzhůru, aby byla usnadněna práce tzv. „zubařů“. Poté byly mrtvoly přenášeny do hromadných hrobů.⁷⁷

➤ „Zubaři“ (Dentisten)

Skupina dvaceti až třiceti mužů, kteří kleštěmi vytrhávali mrtvolám zlaté, platinové, ale i umělé zuby. Prohledávali též tělesné otvory (kvůli možným cennostem), a to zejména žen. Dále zuby čistili a připravovali je k dalšímu odeslání.⁷⁸

➤ Čističi komor a „šlauchu“

Úkolem komanda bylo čištění plynových komor od krve a výkalů, aby další skupina příchozích vězňů nepoznala, k jakému pravému účelu komory slouží. Zabývali se i úklidem „šlauchu“, kdy na zem rozsypávali nový písek.⁷⁹

⁷⁶ *Ibid.*, s. 117.

⁷⁷ *Ibid.*, s. 118.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 117.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 118.

➤ Pohřební oddíl

Příslušníci tohoto komanda pracovali u pohřebních jam, kde rovnali těla mrtvých podle určitého pravidla, aby bylo ušetřeno místo. Těla byla rovnána do řad a vždy hlavou k nohám jiné osoby. Poté byl mezi ně vsypán písek nebo chlor a po navržení celé hromady byla těla zasypána zeminou.⁸⁰

Pozice vězňů v určité skupině nebyly zpočátku neměnné. Podle potřeb byli vězňové přebíráni do jiných skupin, například pro navýšení třídičů oblečení (z důvodu většího množství nově přijetých transportů). Ustálení a reorganizace vězeňských kádrů nastala v Treblince až koncem roku 1942. Každý člen jednoho kádru měl, pro lepší identifikaci, na levé straně hrudníku přiděleno číslo, jehož podkladem byla barva příslušné organizační skupiny. Zřídka docházelo k popravám těchto pracujících vězňů. Důvody poprav byly především pracovní neschopnost nebo různé přestupky.⁸¹

Od poloviny října roku 1942 až do 19. února 1943 byly do Treblinky posílány transporty z generálního obvodu Białystok. Obvod Białystok zahrnoval oblasti Białystoku, Grodna a Wołkowyska a nacházel se v oblasti východního Pruska. Před započatými odsuny bylo v tomto obvodu v ghettech soustředěno až 210 000 Židů. Z białystockého ghetta bylo v období pouhých čtyř dnů (9. – 13. 2. 1943) do Treblinky dopraveno 10 000 příslušníků židovského obyvatelstva. Celkový počet deportovaných z obvodu byl zhruba 118 000 obětí.

Zvěsti o pravé činnosti Treblinky se dostaly i mezi obyvatele ghatt v distriktu. Situace při přesunu těchto lidí byla čím dál více obtížnější. Treblinský svědek příjezdu těchto transportů napsal: „*Existovaly transporty, jako třeba ty z východních oblastí, které esesmani a Ukrajinci velmi silně střežili. U těchto vlaků nezůstal ani jeden vagon nepoškozený. Každý dobytčák vypadal jako bitevní pole a uvnitř bylo víc mrtvých a raněných než živých lidí. Někteří z nich byli nazi a bílí od chlorového prášku. Tito lidé vzdorovali, odmítali se svléknout, útočili na Němce pěstmi. Mnozí byli zastřeleni a mnozí šli do plynových komor oblečení.*“⁸²

Z ghett Generálního gouvernementu bylo povražděno až 760 000, které transporty dovezli do Treblinky v období od 23. července 1942 až do konce dubna 1943. Byla postupně zlikvidována všechna ghetta ve varšavském, lublinském a radomském obvodu

⁸⁰ *Ibid.*, s. 118.

⁸¹ *Ibid.*, s. 217.

⁸² *Ibid.*, s. 141.

a s nimi i téměř všechno židovské obyvatelstvo. Nacistický vládce Generálního gouvernementu Hans Frank 2. srpna 1943 prohlásil: „*Začali jsme tu s třemi a půl miliony Židů a co z nich zbývá – jenom několik pracovních čet.*“⁸³

Od 19. září do 22. října 1942 přijelo do Treblinky zhruba 5 deportačních vlaků z Terezína s označením Bt až Bx. Celkově to bylo na 8000 mužů, z nichž se zachránili pouze dva, (Richard Glazar a Karel Unger). Z osmi tisíc mužů jich na práci bylo vybráno pouze 17, ostatní byli po příjezdu okamžitě popraveni nebo nahnáni do plynových komor.

Další transport, který do Treblinky od poloviny března do počátku května 1943 zamířil, byl transport čítající 2 800 Židů z Řecka. Na práci byli vybráni tři Řekové. Příjezd transportu popisuje Glazar následovně: „*Hnědá svalnatá těla trochu se chvějí v chladu podmračeného dne, černé vlasy, široká ramena, dokonalé postavy. Přeběhne statný snědý mladík, hřívá černých vlasů mu poletuje, profil obličeje jak vyřezávaný. Blíží se dva chlapci – jinoši, nebudou mít víc jak osmnáct let, se skvěle formovanými těly, a za nimi muž s našedlým plnovousem, se vzdutou kosou hrudí, stehenní svaly mu pruží a kloužou pod kůží. Tihle tři, ten starý, už jsem je někde viděl – to je Laokoon a jeho synové z bájně Tróje dobývané Řeky – obrázky z mých školních učebnic a obrazy na školních chodbách.*“⁸⁴

S řeckým transportem přibylo do Treblinky i větší množství potravin. Glazar vypovídá: „*Lidé byli jen v polovině vlaku, druhá polovina je plná beden, kufrů, pytlů, ohromných balíků ze sešitých přikrývek. Modří vlečou ke skladišti bedny plné marmelády, kdosi do nich vráží, bedna se rozkřápně o zem a oni do ní padají – jak rádi a blaženě – do rozplihlé temně červené hmoty. Pomalu se zvedají, polykají přitom plnými ústy, a už jsou nad nimi černostříbrné lebky s hnáty, karabáče do nich řežou, až jim rozblemtaná marmeláda stříká z obličejů zároveň s krví.*“⁸⁵

V březnu 1943 Treblinku navštívil reichsführer SS Heinrich Himmler. Po inspekci vydal nařízení, dle kterého měly být všechny mrtvoly vykopány ze země a okamžitě do jedné spaleny. Jenkiel Wiernik se o tom zmiňuje ve svých pamětech: „*V té samé době ... přijel do Treblinky Himmler a vydal nařízení spálit všechny zavražděné mrtvoly. Ukázalo se, že ženy hoří lépe než muži. Muži nechtěli téměř hořet. Když bylo ve vzduchu*

⁸³ *Ibid.*, s. 137.

⁸⁴ GLAZAR. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*, op. cit., s. 128.

⁸⁵ *Ibid.*, s. 130.

*zpozorováno letadlo, práce se zastavila a vytáhnutá těla byla přikryta větvemi z jehličnanů. Byl to hrozný pohled.*⁸⁶

Himmlerovo jednání bylo zřejmě zapříčiněno neúspěchem Hitlerova vojska v bitvě u Stalingradu a možným obratem v dosud vítězném válečném tažení. Bylo tudíž zapotřebí, aby byly zlikvidovány veškeré stopy páchané v táborech a následných důkazech o usvědčení z hrůz páchaných na lidech. Himmler po své návštěvě též nechal povýšit velícího důstojníka Franze Stangla do hodnosti SS-Hauptsturmführer.

S výstavbou krematorií v Treblince plány výstavby nepočítaly a tak bylo zpočátku nutné těla pálit na volném prostranství. Později byly zhotoveny improvizované rošty ze železničních kolejí. Wiernik též popisuje: *„Až jednou přišel do tábora Oberscharführer s označením SS a téměř zřídil peklo. Použil stroj, který vykopává těla, tzv. bagr. Najednou bylo vytaženo 3000 těl. Pálení těl se podařilo zdokonalit. Vzniklo skutečné peklo.*⁸⁷ Těla byla vrstvena podélně i příčně na předem připravenou konstrukci do výše 2 m. Zpočátku se používala i hořlavina, pro efektivnost a urychlení spalování, ale později to bylo považováno za zbytečné, mrtvoly prý hořely stejně rychle a dobře i bez použití hořlaviny. Chil Rajchman se přímo účastnil spalovacích procesů a o spalování prohlásil: *„ ‚Odborník‘ SS na spalování těl nám poručil položit ženy, obzvláště tlusté ženy, do první vrstvy na roštu obličejem dolů. Druhá vrstva se mohla skládat z čehokoli, co se přineslo – z mužů, žen, dětí – a tak dál, vrstva na vrstvu... Pak nám ‚expert‘ přikázal naskládat pod rošt suché větve a zapálit je. Za několik minut se oheň rozhořel tak, že bylo obtížné se k žárovišti přiblížit i na vzdálenost 50 m... Práce byla nesmírně těžká. Puch byl děsný. Výměšky z mrtvol stříkaly všude po věznicích – dělnících. Esesman obsluhující nakladač často vysypal mrtvolu přímo na vězně pracující poblíž a vážně je zranil.*⁸⁸

Ještě v září 1943 přibyl do Treblinky transport romského obyvatelstva. Muži, ženy i děti byly nahnány do přilehlého lesa. Muži byli od skupiny odděleni a odvedeni na místo, kde byly vykopány otevřené hromadné hroby. Asi sto mužů bylo na místě postřeleno a ostatní, které dosud nezastřelili, museli mrtvé zaházet zeminou. Následně

⁸⁶ „W tym samym czasie (...) przyjechał do Treblinki Himmler i wydał zarządzenie spalania wszystkich zwłok zamordowanych. Okazało się, że kobiety palą się lepiej od mężczyzn. Mężczyźni nie chcieli się prawie palić. Gdy zauważono w powietrzu samolot, praca ustawała a wyciągnięte trupy przykrywano choinkami. Straszny był to widok.“ WIERNIK. Rok w Treblince, op. cit., s. 13.

⁸⁷ „Až raz przybył do obozu Oberscharführer ze znakiem SS i zarządził prawie piekło. Użył do tego maszyny, która wykopuje trupy tzw. ‚Bagier i wyciągano naraz 3000 trupów. Palenie trupów udało się doskonale. Wytworzyło się istne piekło.“ Ibid., s. 13–14.

⁸⁸ ARAD. Belzec, Sobibor, Treblinka, op. cit., s. 185.

ale i oni byli hlídkou postříleni. Nacisté se poté vrátili k ženám a dětem, které mlátili klacky, rozbíjeli hlavy o kmeny stromů nebo do nich stříleli z kulometu. Tak byl za den zlikvidován jeden transport.⁸⁹

3.5 Útěky z tábora

3.5.1 Útěky v době provozu Treblinky

Myšlenky na útěk měli vězni již v prvních měsících existence tábora. Mnohé pokusy byly však neúspěšné a většina uprchlíků chycených při útěku byla buď na místě popravena anebo poslána zpět do tábora, kde taktéž nalezla smrt pro výstrahu ostatním. Jedním z prvních, kterým se podařilo uniknout z treblinského pekla, byl polský Žid Eddie Weinstein.

Eddie Weinstein

Eddie Weinstein se do Treblinky dostal jako patnáctiletý z ghetta Łosice dne 22. srpna 1942, spolu se svým o dva roky mladším bratrem Israelem. „*Pozor, pozor!*“, *oznámila policie pronásledování Židů z ghetta Łosice v Polsku. Všichni bez výjimky musí opustit svůj domov a okamžitě se hlásit na náměstí k deportaci. Máte jednu hodinu na shromáždění. Každý, kdo neuposlechne tento příkaz, bude zastřelen*“.⁹⁰ Se svým bratrem byl přidělen ke skupině vězňů, která vynášela mrtvé z vlaků. Po jednom incidentu byl zasažen zbloudilou kulkou. Bratra Israela, kterého poslal značně zesláblý Eddie pro vodu, už však nikdy neviděl. Jako nejhorší ze všeho popisuje nedostatek vody: „*Polomrtvý žízní jsem se jich zeptal, jestli by se nepodělili s vodou. Jeden z nich odpověděl, že pili moč, ne vodu. Ukázal jsem hrudník, řekl jsem jim, že jsem byl postřelen a nemohu jít ven, ale že jsem velmi žíznivý. Jeden z mužů nalil trochu zakalené kapaliny do šálku, odměřil to, jako kdyby to byl cenný poklad a podal mi to*“.⁹¹

⁸⁹ KENRICK, Donald – PUXON, Grattan. *Cikáni pod hákovým křížem: Povstání Poláků proti nacistům 1944*. Překlad Ruben Pellar. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2000, s. 139. ISBN 80-244-0048-0.

⁹⁰ „*Attention attention !*“, *announced the police, stalking through the jewish ghetto in Łosice, Poland. Everyone without exception must leave home and report immediately to the market square for deportation. You have one hour for assemble. Anyone who disobeys this order will be shot*“ ZULLO, Allan. *Escape: children of the Holocaust*. New York: Scholastic, 2009, 104 p. ISBN 05-450-9929-3.

⁹¹ „*Half-dead with thirst, I asked them to share the water with me. One of them replied that they were drinking urine, not water. I pointed to my chest, told them that I had been shot and could not go outside, and was very thirsty. One of the men poured a little of the cloudy liquid into a cup, measuring*

Weinsteinův pokus o útěk se odehrál 10. září, tedy 17 dní poté, co byl do Treblinky přivezen. Jeho plánem bylo, že by se nepozorovaně ukryl v dobytčáku, a ten by jej odvezl daleko od Treblinky. Vozy byly naplňovány balíky oblečení obětí, které byly posílány pryč, protože docházelo k jejich hromadění. Tento plán ale představoval velké riziko chycení některým z esesáků. Při náznu útěku nebo nalezení ukryvaných lidí by jistě hrozila okamžitá smrt zastřelením. Weinstein se i pod vysokým rizikem rozhodl svůj plán zrealizovat. Společně se dvěma dalšími vězni, Michaellem Fischmannem a Gedalií Rosenweigovou donesli do vozu balík a zůstali schovaní pod hromadou oblečení. Poté nastala kontrola dozorců. Ti shledali, že je vše v pořádku a vagony mohou opustit treblinské nádraží. Nebezpečí prozrazení ale stále existovalo, mohlo dojít k prohlídkám vagonů během cesty a tím by došlo k jistému prozrazení. Jedinou možností bylo vyskočit z jedoucího vlaku. Weinsteinovi se to podařilo a během útěku a díky neustálému schovávání se dostal zpět do polorozpadlého ghetta Łosice, kde našel svého otce Ashera. Společně se ukrývali před Němci až do 31. července 1944, kdy byli objeveni sovětskými vojáky. Z rodiny Weinsteinových přežil pouze Eddie a jeho otec Asher, zbytek celé rodiny byl vyvražděn. Michael Fischmann, kterému se společně s Eddiem podařilo uprchnout, se krátkou dobu skrýval. Později byl objeven a zastřelen. Stejný osud potkal i Gedalii Rosenweigovou. Eddie Weinstein se na konci války přidal k polským vojákům bojujícím proti Německu. Po válce odešel do Spojených států amerických, kde v roce 2010, ve věku 86 let, zemřel.⁹²

Způsob útěku, jakým se podařilo utéct Eddiemu Weinsteinovi, tedy schováním se ve vagonu nákladního vlaku mezi oblečením, využili i další vězni. Byl jím například Oskar Berger nebo Abraham Krzepicki.

Abraham Krzepicki

Roku 1939 byl Abraham Krzepicki odveden do polské armády, v bojích byl ale německou armádou zajat a po propuštění se usadil ve Varšavě. Dne 28. srpna 1942 byl donucen k deportaci do vyhlazovacího tábora Treblinka. Byl vybrán na odklizení mrtvol z placu, kde se mrtvá těla z přijatých transportů rychle hromadila. Pracoval též jako holič a ženám před vstupem do plynové komory stříhal vlasy, třídil osobní věci nově příchozích vězňů nebo pracoval v lese při kácení stromů pro výstavbu silnic. Na útěk

it as if it were a rare treasure, and gave it to me. WEINSTEIN, Eddie. *17 days in Treblinka: Daring to resist, and refusing to die.* 4th new ed. Jerusalem: Yad Vashem, 2008. ISBN 978-965-3083-219. Stránky neuvedeny.

⁹² ZULLO. *Escape: Children of the Holocaust*, op. cit., s. 122-129.

pomýšlel ve chvíli, kdy pracoval ve skupině, která roztríděné oblečení balila do balíků z prostěradel a ukládala je do transportních vagónů. Po osmnácti dnech se rozhodl k útěku. Společně s dalšími třemi vězni se ukryli mezi balíky a podařilo se jim tak dostat z tábora smrti. Do varšavského ghetta se dostal pouze Abraham Krzepicki. Připojil se k Židovské odbojové organizaci, v níž na žádost vedoucího podzemních archivů Emanuela Ringelbluma byly jeho vzpomínky z tábora zaznamenávány. V dubnu 1943 byl Abraham Krzepicki při povstání zabit a spisy s jeho výpověďmi pohřbeny pod troskami města. Znovuobjeveny byly roku 1950.⁹³

Lazar Sharson

K útěkům docházelo i ve vyhlazovací části tábora. Z baráku, který byl vzdálen asi jen pět metrů od prvního plotu, kopalo sedm vězňů tunel, kterým se měli dostat na svobodu. Vše probíhalo v naprostém utajení a mlčenlivost ostatních vězňů (asi 250) z baráku byla pro úspěšnou akci nepostradatelná. Útěk se zrealizoval 31. 12. 1942. Ze sedmi uprchlíků se na druhou stranu podařilo dostat pouze pěti. Čtyři z nich byli dohnáni Ukrajinci, jeden na místě zastřelen a zbývající tři byli pro výstrahu před zraky ostatních vězňů popraveni. Jen jedinému se podařilo uprchnout, byl jím Lazar Sharson. Sharson se dostal až do Varšavy, kde se účastnil bojů. Bojoval až do konce září 1943.⁹⁴

3.5.2 Vězni, kteří uprchli z Treblinky při povstání 2. srpna 1943

Chil Rajchman

Chil Rajchman se narodil 14. června 1914 v Lodži. Společně se svojí mladší sestrou odjeli v říjnu 1939 do polského městečka Pruszków, kde Rajchman vykonával nucené práce na železnici. Jeho sestra byla poslána do varšavského ghetta, kam byl později též poslán, z důvodu rozpuštění jeho pracovní skupiny. Zbytek Rajchmanovy rodiny zůstal v Lodži, otec, jeho druhá sestra a bratr skončili později v lodžském ghettu; matka zemřela již roku 1933 a druhému bratrovi se podařilo utéct na území anektované Sovětským svazem. Po několika měsících strávených ve varšavském ghettu se mu podařilo (není známo jakým způsobem) dostat pro sebe i svojí sestru pracovní povolení a odejít do města Ostrów Lubelski, nacházející se asi třicet kilometrů severovýchodně

⁹³ DONAT, Alexander. *The Death camp Treblinka: A documentary*. New York: Holocaust Library, 1979, ISBN 08-960-4009-7. Stránky neuvedeny.

⁹⁴ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit, s. 272-273.

od Lublinu. Po nařízení z října 1942 o odstranění Židů z této oblasti, byl Rajchman se sestrou dopraven do města Lubartów. Odtud byl téhož roku na podzim deportován do vyhlazovacího tábora Treblinka. V tu dobu mu bylo osmadvacet let.⁹⁵

O situaci v deportačním vlaku a příjezdu do tábora hovoří Chil takto: „*Jedu s mladší sestrou Rivkou, hezkou, devatenáctiletou dívkou, a jedním ze svých dobrých kamarádů, Volfem Ber Rojzmanem, jeho ženou a jejich dvěma dětmi. Je nás sto čtyřicet, namačkaných jeden vedle druhého, a vzduch je nedýchatelný, protože se nemůžeme přemístit, jsme nuceni vykonávat potřebu na místě, dokonce i když jsou muži a ženy pohromadě. Je slyšet nářek a lidé se ptají jeden druhého: kam jedeme? Nikdo neví, kam vlak míří, a současně nikdo nechce věřit, že nás odváží tam, kam už celé měsíce dopravuje naše bratry a sestry, všechny naše. Okénko vagonu nám odhaluje hrůzný obraz, tvář smrti. Hromady šatstva. Uvědomuji si, že jsme ztraceni. To je konec. O chvíli později se dveře otevírají a zaznívá křik: ‚Ven! Ven!‘ Už nemám nejmenší pochybnosti o našem osudu. Beru sestru za paži a rychle vystupuji z vagonu. Všechno nechávám na místě. Chudinka moje sestra se mě ptá, proč neberu naše kufry. Odpovídám jí: ‚To je zbytečné...‘ Nemám čas říct jí ještě něco, protože znovu zazní křik: ‚Muži vpravo, ženy vlevo!‘ V rychlosti se políbíme a rozcházíme se navždy.“⁹⁶*

Až do příjezdu dalšího transportu byl Rajchman vybrán, aby na příjezdovém nádvoří třídil šatstvo. Poté, co se jeden z hlídačů sháněl po holičích, Rajchman se přihlásil (ačkoliv povoláním holič nebyl), a to mu pravděpodobně zachránilo život. Třídění šatstva muselo probíhat velmi rychle, vězni museli mít hlavy neustále skloněné, dostávali rány do hlavy a obličeje, pokud jejich práce, podle esesáků, nebyla dostatečně rychlá a efektivní. Ve své knize popisuje Rajchman jednu velmi vypjatou situaci, kdy se vězni, kteří přečkali první noc v táboře, modlí. Rajchmana to vyvádí z míry: „*Ke komu se obracíte se svými modlitbami? Vy v něj ještě věříte? V koho věříte, komu děkujete? Chválíte Hospodina za jeho velkodušnost, chválíte ho za to, že vám vzal bratry a sestry, otce a matky. Za to mu děkujete? Ne! To není pravda. Bůh neexistuje. Kdyby existoval, musel by vidět naše utrpení, byl by svědkem této strašlivé nespravedlnosti, vraždění nevinňátek, dětí, které se sotva oddělily od těl matek, lidí, kteří chtěli jen slušně pracovat a být užiteční. A vy, živí svědkové té hrůzy, vy vzdáváte díky, ale komu?“⁹⁷*

⁹⁵ RAJCHMAN. *Útěk z Treblinky*, op. cit., s. 19-20.

⁹⁶ *Ibid.*, s. 30-31.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 31-34.

Práce holiče s sebou přinášela různé situace, kdy ženy k Rajchmanovi přicházely zdrcené, s nadějí pro sebe nebo své blízké, ale i s pocity vzdoru: „*Nějaká mladá žena, která se mohla narodit tak před osmnácti lety, napadá ostatní ženy: ‚Co to děláte? Nestydíte se? Proč pláčete? Spíš byste se měly smát! Aby naši nepřátelé viděli, že se nebojíme smrti. Vidíte přec, jak se baví našimi slzami!‘ Nikdo se nehýbe, vrazi okamžitě znásobí krutost a mladá žena se směje dál, až k východu.*“⁹⁸

Zhruba po deseti dnech strávených v Treblince Rajchmana a jeho dva přátelé Lejbla a Mojšeho Etingera napadají myšlenky na útěk. Prvním krokem je získání co největšího množství bankovek. Ty si schovávají do kabátů, nebo do úst. Pokud by u nich peníze našli, znamenalo by to jistou smrt. V dalším hledání a shromažďování jim ale zabránilo přidělení do tábora číslo 2. V tomto táboře je Rajchmanovou prací nejprve nakládání písku na kolečka a odvážení k předem vykopaným jámám, jak později Rajchman zjišťuje, k zasypání hromady mrtvol. Po nějaké době je přidělen k nosítkám a odnášení zplynovaných těl k jámám. Zde se seznamuje s dalším pomocným oddílem, se „zubaři“, kteří vytrhávají mrtvým zlaté zuby. Vše probíhá za neustálého poklusu, jakákoliv zastávka je trestána ranami do hlavy. Po měsíci práce „nosiče“ se přihlásil ke skupině zubařů. Jeho práce spočívala v oddělování kovu od vlastního zubu a v seškrabování sádry a amalgánu.⁹⁹

V únoru 1943 se vyskytl problém s hromaděním popela pocházejícího ze spálených těl. Byl vytvořen tzv. „popelový oddíl“. Tento oddíl musel ohořelá těla rozbít tyčemi a následně rozmělnit přes železnou mřížku, též kosti musely být zcela spálené. Po neúspěšných pokusech o „využití“ nebo zamaskování popela/zločinů bylo rozhodnuto, že se popel nasype do jam a bude zasypán pískem, to se mělo dělat v několika vrstvách. V lednu přijíždí do Treblinky Herbert Floss, přezdíváný „Umělec“ a zdokonaluje hranice pro spalování. Mění se i časový rozvrh pálení. Hranice jsou nakládány přes den a pálit se začíná o půl šesté večer.¹⁰⁰

Rajchman se zmiňuje i o dubnovém příjezdu bulharských Židů. „*Díval jsem se na mrtvolky. Nepodobaly se nám. Člověk by řekl, že je vybírali podle mládí a krásy. Nikdy jsem mezi živými Židy neviděl tak krásná těla. Po udušení vypadali jako živí, jako by jen*

⁹⁸ *Ibid.*, s. 50-51.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 57.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 93-112.

*spali. Přijeli ve vagonech první třídy. Dokonce si přivezli nábytek a množství potravin. Do poslední chvíle věřili, že jsou na cestě do Ruska na práci.*¹⁰¹

Myšlenka na útěk se opět projevila, když do tábora přibyl další transport. Ženy, které byly vybrány na práci v prádelně, vyprávěly o povstání ve varšavském ghettu a o bojovnosti Židů proti Němcům. Dále pokračovaly práce na vyklizení jam, byl zřízen další speciální oddíl - „oddíl kostí“, který vynášel i nejmenší kousky kostí, aby nezůstaly žádné stopy.¹⁰²

V letních měsících roku 1943 již důvěra mezi vězni byla natolik vysoká, že došlo k pomalému plánování útěku. Plány byly zosnovány v táboře číslo 1, protože se tam nacházel zbrojní sklad a podmínky byly příznivější. Informace o možném útěku se prostřednictvím několika mužů, mezi nimi byl i Zelo Bloch, židovský důstojník české armády, dostaly přímo k Rajchmanovi a dalším stejně smýšlejícím vězňům v táboře č. 2. Plán prvního pokusu o útěk však nevyšel, do tábora přijel v tu dobu transport a s ním i větší počet příslušníků SS a Ukrajinců. Poté, co si oba tábory ujasnily datum útěku, proběhla kontrola a ujišťování, že všichni jsou tam, kde mají být a že je vše připravené. Jako znamení zahájení útoku měly padnout dva výstřely z tábora č. 1., a to o půl páté ráno. Po několika minutách Rajchman a další vězni uviděli hořící plynové komory. Nastal zmatek a vězni se zmocnili zbraní. Rajchman utekl společně s dvaceti vězni, ukryli se do lesíka a rozdělili se na dvě skupiny po deseti. Druhá skupina byla však nalezena a na místě zastřelena. Chil Rajchman se zmiňuje Rudolfovi Masarkovi, kterého mnozí svědci mylně nazývali Masarykem (příbuzným prezidenta Masaryka): *„Mezi námi je Masaryk. ... Když vidí, že se vrazi blíží, vytahuje z kapsy břitvu a podřezává si žíly. Pokusil jsem se mu v tom zabránit, ale nechtěl přestat ze strachu, že znovu padne do rukou vrahů. ... Z kousky látky jsem udělal tlakový obvaz a podařilo se mi Masarkovi zastavit krev.*¹⁰³

Při útěku se jim pomoci od vesničanů příliš nedostávalo, vyhrabávali syrové brambory a řepu a pili vodu z kaluží. Rajchman navrhl, že by se měli dostat do Varšavy. Nikdo nesouhlasil, musel tedy sám. Po několika kilometrech se dostal do vesnice, kde od jednoho sedláka zjistil, že Varšava je vzdálená devadesát devět kilometrů. Neustále slyšel výstřely, schovával se v bramborovém poli, kde přečkal deštivou noc. Druhý dne

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 118-119.

¹⁰² *Ibid.*, s. 132.

¹⁰³ *Ibid.*, s. 138-145.

potkal jiného vesničana, který ho zavedl domů, dal mu čisté oblečení a jídlo. Ukrýval se v sousedově stodole 14 dní, než se rozhodl pokračovat v cestě. Rozhodl se pro cestování vlakem, ale i přes tvrdé četnické kontroly se bez potíží dostává do Varšavy a potom i do Piastowa, kde bydlel jeho přítel. Ten mu opatřil nové doklady na jméno Henryk Romanowski. Jeho útěk trval dva měsíce. Po varšavském povstání se v hlavním městě ukrýval tři a půl měsíce, dokud nebylo 17. ledna 1945 osvobozeno. Po válce se Chil Rajchman oženil a měl tři syny. V roce 1946 emigroval z Polska do Uruguaye, kde 7. května 2004 zemřel. Jako jeden z mála svědčil v procesech s Kurtem Franzem nebo Ivanem Demjanjukem. Jeho svědectví vyšlo na světlo pouhých pár let předtím, než zemřel.¹⁰⁴

Po osvobození řekl: „*Ano, přežil jsem a jsem volný, ale k čemu je to dobré? Často si kladu tuto otázku. Abych vyprávěl o vraždění milionů nevinných obětí, abych podal svědectví o nevinné krvi, prolité těmito vrahy. Ano, přežil jsem, abych podal svědectví o těch velkých jatkách: Treblince.*“¹⁰⁵

Samuel Willenberg

Samuel Willenberg, polský Žid, se narodil roku 1923 v polském městě Częstochova. Jeho otec Perec Willenberg byl učitelem v židovské škole, kde vyučoval výtvarné umění. Sám Samuel se zabýval sochařstvím a malířstvím. Již na začátku první světové války vešel do armády, kde se účastnil bojů u Chelmná a kde byl velmi těžce zraněn v boji proti ruské armádě. Následně se vrátil do Varšavy, kde pobýval se svou rodinou až do roku 1942. V tomto roce byly jeho dvě sestry, po udání polskými sousedy, odvedeny německými příslušníky zřejmě do jednoho z ghatt a sám Willenberg byl umístěn do ghatta v Opatově. Odtud byl v prosinci roku 1942 odvezen společně s dalšími Židy do vyhlazovacího tábora Treblinka. Při příjezdu a následnému odevzdávání oblečení mu jeden mladý chlapec doporučil, aby se prezentoval jako zedník či stavitel. Poté, co se jeden esesman nově příchozích ptal, zda je někdo zedníkem, Samuel Willenberg se přihlásil a jako důkaz ukázal barvou ušpiněný plášť svého otce, který nosil na sobě, aby v zimních měsících neprochladl.¹⁰⁶

Nejprve byl přiřazen do skupiny, která třídila oblečení nově příchozích. Poté pracoval jako nosič balíků již přebraného a zkontrolovaného oblečení. Tato práce

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 148-152.

¹⁰⁵ *Ibid.*, s. 153.

¹⁰⁶ WILLENBERG, Samuel. *Bunt w Treblince*. Warszawa: Res Publica, 1991. ISBN 83-704-6192-1.

nebyla příliš náročná a velikým plusem bylo, že Willenberg pracoval samostatně a bez dohledu některého z esesmanů. Při této práci se mu občas do rukou dostávaly i cennosti, které měnil za jídlo. Při náhodné příležitosti se seznámil, společně se svým přítelem z tábora Alfredem, s lékaři, kteří v táboře pracovali. Od nich dostali ampulky s cyankáli, které jim měly dodat sebevědomí, že v danou chvíli mohou být pány svého osudu. Setkává se též s vězni, kteří pracují za písčitým valem, který odděluje jeden tábor od „Tojtlageru“. Vězni mu vyprávějí jak je tábor organizovaný a jak probíhá usmrcování lidí.¹⁰⁷

Willenberg byl postupně přidělován na různé práce. Nakládal vagony balíky s oblečením, byl svědkem okamžiku, kdy se ženy svlékaly a byly jim stříhány vlasy před vstupem do plynových komor. Později ho komendant tábora Galewski přiřadil na práci k „maskovacímu“ komandu. V lesích pracovalo společně s ním asi 15 dalších vězňů a byli pod neustálým dohledem hlídajících Ukrajinců. Pokud bylo nutné se vzdálit, museli vězni zpívat, aby Ukrajinec poznal, jak daleko se při práci vzdalují. Již zde Willenberga napadly myšlenky na útěk. Na jaře 1943 postihla tábor epidemie tyfu. Mnoho nemocných bylo preventivně stříleno a počet lidí v táboře nepřekročil 900 lidí.¹⁰⁸

V březnu vystoupil v Treblince Franz Stangl a před vězni a dozorcí uvedl mj. nové předpisy týkající se prohrěšků vězňů a jejich následné postihy. Téměř za všechny prohrěšky čekala viníky smrt zastřelením. Další změnou byla evidence vězňů. Každý měl nahlásit své jméno a příjmení a byl evidován v kartotéce. Do ní se zapisovalo provinění a následné tresty. Pro lepší orientaci začali být vězni i viditelně označováni. Označení spočívalo v nošení koženého barevného trojúhelníku s osobním číslem vězně. Obyvatelé prvního baráku měli barvu modrou a zelenou a obyvatelé druhého baráku barvu červenou. Willenberg říká: *„Najednou jsme se z toho zmatku zabíjení, stali organizovaným táborem smrti. Od toho dne jsme se stali oficiálními vězni tábora s názvem ‚Ober-Majdan Treblinka‘.“*¹⁰⁹ Samuel Willenberg se setkává s dalším umělcem, malířem, který maluje portréty Němců a jejich rodin, ale hlavně byl pověřen vytvořením klamavých nápisů pro treblinské nádraží. V tomto období dochází též k vykopávání hrobů, polévání těl ropou a následnému pálení. Byla to jasná kamufláž,

¹⁰⁷ *Ibid.*, s. 41-43.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 43-69.

¹⁰⁹ *„Nagle z tego chaosu morderstw staliśmy się obozem zorganizowanej śmierci. Od tego dnia staliśmy się oficjalnymi więźniami obozu pod nazwą ‚Ober-Majdan Treblinka‘.“* WILLENBERG. *Bunt w Treblince*, op. cit., 72.

aby se nikdo nikdy nedozvěděl, co se v táboře provádělo. Pach pálených těl byl natolik silný, že samotní vězni doufali, že zápach přiláká zvědavost lidí z přilehlých oblastí a ti dají vědět světu, jakých zvrstev se tu Němci dopouštějí.

Na jaře přijel transport řeckých Židů. Nikdo nepřežil. Z varšavského transportu, který přibyl do Treblinky též na jaře, bylo vybráno padesát mužů. Jedním z nich byl i známý varšavský hudebník Artur Gold. Ten založil hudební uskupení a na přání Němců pořádal v táboře vystoupení, i pro vězně. Vystoupení probíhala každý den. Willenberg se zmiňuje také o výstavbě malé zoologické zahrady, která měla společně s upravenými záhony s květinami, vytvořit iluzi idylického prostředí. Při pracích kolem hlavní brány se Willenberg potkal s Jankielem Wiernikiem, který pracoval v druhém táboře, kde se nacházely plynové komory. Pomocí písňe (mluvit bylo zakázané) vyjádřil Wiernik poměry v jejich táboře. Zmiňoval se o třinácti plynových komorách a o dva a půl tisících lidských těl na jednom spáleništi.¹¹⁰

V dubnu dorazil na stanici přísně hlídáný transport, který vezl povstalce z varšavského ghetta. Při odevzdávání oblečení vytáhl pravděpodobně jeden z vězňů granát a na placu nastal zmatek. Několik lidí bylo postříleno na místě, ostatní odneseni do Lazaretu. Schopnost a vůle k boji židovského obyvatelstva dávala mocný impuls k počínajícím přípravám na organizovaný odpor a útěk. Útěk byl naplánován na 2. srpna 1943, kdy většina esesmanů a Ukrajinců měla odjet domů na svátky. Skupinka povstalců si opatřila náhradní klíč od nově postaveného domku, kde se nacházely zbraně. Ty měly být rozmístěny mezi účastníky povstání. Následně měly být hozeny granáty na německé budovy a podpálena auta. Další skupina měla nakonec otevřít hlavní bránu a umožnit útěk těm, kteří nebyli zastřeleni. Začátek povstání byl naplánován na 4:30. V tom čase se ozval výbuch a povstání vězňů z Treblinky vypuklo naplno. Samuel Willenberg byl při útěku střelen do nohy, ale pokračoval dál. Do lesů se dostala skupinka několika desítek mužů, část utíkala napravo, část nalevo. Jediný Samuel Willenberg se dal vlastní cestou. Ve vlastních vzpomínkách si již přesně nepamatuje, jak dlouho utíkal. Při útěku narazil na několik vesnic, kde mu lidé s lehkou ostražitostí dali pít nebo něco malého k snědku, nebo mu v jedné víscce ochotný muž ošetřil střelnou ránu na noze. Když čtvrtého dne dorazil do vesnice Skibniew, mladá prodavačka mu dala na cestu vlakem několik polských zlatých. Willenberg směřoval do Siedlece, kde se měli nacházet jeho otec a matka. Bohužel nikoho z nich v Siedleci

¹¹⁰ *Ibid.*, s. 78-90.

nenášel. Rozhodl se tedy, že pojedje do Varšavy. Ve vlaku poznal starší ženu, která mu nabídla, že může u ní, v Rembertowě, chvíli pobýt a poté pokračovat v cestě do Varšavy. Syn této ženy, jmenoval se Antoś, obstaral Willenbergovi falešné dokumenty na jméno Ignacy Popow a Willenberg se po několika málo dnech rozhodl pokračovat v cestě. Vystoupil ale již v Częstochowé, kde mu přítelkyně jeho sester sdělila, že se jeho rodiče nacházejí ve Varšavě. Vrátil se tedy do Rembertowa, kde našel pomoc Antoše a jeho známých. Všichni se společně vypravili i s puškami do Varšavy. Tam se v jednom krámku s revolvery Antoś a jeho přátelé zdržovali příliš dlouho, Willenberg jim proto poděkoval za pomoc a rozhodl se pokračovat sám na magistrát, kde chtěl zjistit informace o svém otci a matce. Nejprve se vydal hledat matku, ženy téhož jména byly dvě, avšak ani na jedné adrese svoji matku nenašel. Otcovo druhé jméno, Baltazar Pękoslawski, se v listině nacházelo pouze jednou. Na adrese, která byla s tímto jménem spojena, se skutečně nacházel Willenbergův otec. Dozvěděl se, že matka pracuje v malém městečku u Łodzie jako dělnice ve zbrojní továrně a domů jezdí každé dva týdny. Po třech dnech se matka vrátila domů. Willenberg se v průběhu několika měsíců rovněž seznámil s Hankou Kursou, studentkou gymnázia a navazuje s ní vztah. Jako neuvěřitelná náhoda se jeví setkání s Jankielem Wiernikiem, též uprchlíkem z Treblinky. Wiernik se mu zmínil o vydání své knížky s titulem *Rok v Treblince*. 1. srpna 1944 vypuklo ve Varšavě povstání. Willenberg se přidal k dobrovolnickému oddílu a účastnil se bojů na barikádách. Po kapitulaci Varšavy se Samuel Willenberg společně s Hankou a Zygmuntem Strawczyńským rozhodli utéct z města vlakem. Před Pruszkowem vyskočili z vlaku a pěšky se dostali do Józefowa a odtud do Puszczy Kampinoskiej, kde se nacházela skupina partyzánů, ke kterým se později přidali.¹¹¹

Po válce roku 1950 s matkou a ženou Adou emigroval do Izraele. Přes 40 let pracoval jako zeměměřič. Po odchodu do důchodu začal studovat výtvarné umění a poté tvořil sochy s tematikou utrpení lidí v Treblince. První výstava jeho děl se konala roku 2003 v Zachęcie. V Treblince zemřely obě Willenbergovy sestry, Itta i Tamara. Jeho rodiče se to nikdy nedozvěděli. Samuel Willenberg stále žije se svojí rodinou v Izraeli, je mu 90 let. Je posledním přeživším z tábora Treblinka.¹¹²

¹¹¹ *Ibid.*, s. 95-117.

¹¹² *Ibid.*, stránky neuvedeny.

V jednom rozhovoru podotkl: „*Jsem stále tam. Je pro mě těžké to smazat. To, co se stalo, jde společně se mnou. Nemůžu se toho zbavit. Stále tam žiju, stále jsem v Treblince.*“¹¹³

Jankiel Wiernik

Wiernik se narodil v roce 1889 v polském městě Biła Podlaska. Před válkou pracoval jako tesař a stavitel a svého času jako správce významné varšavské rodiny Krzywoszewských. 23. srpna 1942 byl zatčen a odvezen do vyhlazovacího tábora Treblinka. Po příjezdu byl vybrán na pomocné práce jako vynašeč mrtvol z plynových komor do hromadných hrobů. Poté bylo jeho stavitelské a tesařské umění využito při stavbě budov v táboře. V procesu s Adolfem Eichmannem, který probíhal roku 1961, Wiernik vypovídá: „*Když jsem tam přišel, nacházely se tam pouze tři plynové komory. Veliká kuchyň tam ještě nebyla. Postavil jsem různé kasárny. Postavil jsem strážnici. Postavil jsem vchod a vstupní bránu.*“¹¹⁴

Dále se v procesu mj. zmiňuje o funkčnosti a umístění plynových komor a o popisu celého komplexu. Pracoval na stavbě deseti nových plynových komor a jako jediný (pravděpodobně z nedostatku kvalifikovaných řemeslníků) mohl procházet z jedné části tábora (tábor č. 1) do části druhé, kde se nacházely plynové komory. Byl tedy jediným vězněm, díky kterému se mezi oběma tábory dařilo domlouvat spiknutí. O psychicky velmi náročné práci v komorách se zmiňuje ve své knize takto: „*Tady, odkud chceme my žít utéct, zahynulo tolik nevinných. Jsou jich řady, průvody smrti nám jasně stály před očima a volaly o odplátě. My víme, co země pohltila. Jsme toho jedinými svědky. Mlčky jsme se loučili s popelem našeho národa a přísahali jsme krvavou pomstu.*“¹¹⁵ Po srpnovém povstání byl na útěku pronásledován a střelen do levé lopatky. Esesmanovi se ale jeho revolver napodruhé zasekl a Wiernik využil situace. Sekerou, kterou si vzal na útěk, sekl svého pronásledovatele do hrudníku a prchal lesem

¹¹³ „*Jestem ciągle tam. Czyli można było cięż kulkę do wdarcia i wytrzeć. Co się stało, to razem idzie ze mną. Jaj tego nie może się pozbyć. Ja ciągle żyję, ja jestem ciągle w Treblince.*“ ŠPARICA, Šime. Death camp Treblinka: Survivor stories. In YouTube [online]. 30.08.2012 [vid 2013-06-13]. Dostupné z: http://www.youtube.com/watch?v=5xnAWWlf_RE

¹¹⁴ „*When I came there, there were only three gas chambers. The large kitchen was not yet there. I constructed various barracks, I built the guard room, I built the door, the entrance gate.*“ The Trial of Adolf Eichmann: Session 66 (Part 3 of 9). *The Nizkor Project* [online]. 2012 [cit. 2013-06-12]. Dostupné z: <http://www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts/Sessions/Session-066-03.html>

¹¹⁵ „*Tu skąd my żywi jeszcze chcemy ucieć, zginę]o tylu niewinnych. Wielu ich szeregi, korowody śmierci stały nam wyraźnie przed oczyma i wołały o pomstę. My wiemy co ziemia pochłonęła, jesteśmy tego jedynymi świadkami. W milczeniu żegnaliśmy się z popiołami naszego narodu i przyszekaliśmy, że z krwi jego powstanie mściciel.*“ WIERNIK. *Rok w Treblince*, op. cit., s. 22.

dál.¹¹⁶ Po čase se dostal vlakem do Varšavy, kde též bojoval při povstání. Rodina Krzywoszewských mu opatřila falešné jméno Kowalczyk, později přijal ještě jiné jméno – Jan Smarzyński. Ve varšavském podzemí psal své vzpomínky a kreslil nákresy tábora. Tak vznikla kniha „Rok v Treblince“, která byla tajně posílána do Anglie a šířena dál. Po válce Jankiel Wiernik emigroval do Švédska a odtud roku 1949 do Izraele. Po roce 1950 sestavil model celého treblinského komplexu a v červnu 1961 svědčil v procesu s Adolfem Eichmannem v Izraeli. Zemřel roku 1972 ve věku 83 let.¹¹⁷

Kalman Teigman

Kalman Teigman byl původem polský Žid, který se narodil ve Varšavě roku 1922. Studoval technickou školu a vyučil se mechanickým montérem. 4. 9. 1942 byl společně se svojí matkou odvezen z varšavského ghetta do vyhlazovacího tábora Treblinka. Jeho transport byl jako jeden z prvních, které do Treblinky dorazily. Byl svědkem atentátu na příslušníka SS Maxe Bialu a následné reorganizaci vězňů. Jeho prací bylo třídění oblečení na příjezdovém placu, přijímání vězňů z nově přijíždějících transportů a práce při plynových komorách. Po útěku nastoupil do polské armády, odkud byl ale pro diskriminaci nucen odejít. Poté pobýval též ve Varšavě. Po roce 1944 emigroval do Izraele, kde se setkal se svým otcem. Roku 1961 svědčil v procesu s Adolfem Eichmannem. Kalman Teigman zemřel 26. července 2012. Bylo mu 90 let.¹¹⁸

V rozhovoru pro jednu americkou stanici řekl: „*Bylo to peklo, absolutní peklo. Normální člověk si neumí představit, jak s tím ty osoby mohli žít – vrazi, rození vrazi, kteří beze stop lítosti vraždili každou maličkost.*“¹¹⁹

Oscar Strawczyński

Narodil se v Lodži, roku 1908. Spolu se svojí ženou Ankou, dvěma dětmi, matkou, otcem a bratrem Zygmuntem byli deportováni do Treblinky dne 5. října 1942. Pouze on a jeho bratr Treblinku přežili. Zbytek rodiny byl povražděn okamžitě po

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 23.

¹¹⁷ BARTOSZEWSKI, Władysław. Historia Jankiela Wiernika. In *Miesięcznik „Polska”*. 1964, č. 8.

¹¹⁸ Despite Treblinka: Protagonists. *Teaching the holocaust to spanish speakers* [online]. 2002 [cit. 2013-06-17]. Dostupné z: <http://www.ort.edu.uy/despitetreblinka/teaching.html>

¹¹⁹ „*It was hell, absolutely hell. A normal man cannot imagine how a living person could have lived through it — killers, natural-born killers, who without a trace of remorse just murdered every little thing.*“ Only 2 survivors remain from Nazi camp Treblinka: 875,000 Jews were systematically murdered there in a one-year killing spree. *NBC NEWS* [online]. 2010 [cit. 2013-06-17]. Dostupné z: http://www.nbcnews.com/id/39939248/ns/world_news-europe/t/only-survivors-remain-nazi-camp-treblinka/#.Ub7_3PmeNmp.

příjezdu do tábora. Před Treblinkou pracoval jako klempíř, a to mu zřejmě, a i jeho bratrovi, zachránilo život při selekci po příjezdu. V táboře byl vybrán na práci pro třídění zavazadel, třídil osobní věci z transportů, které přijely z Československa. Ve svých výpovědích se zmiňuje o Franzi Stanglovi, kterému se přezdívalo „Lalka“ a o jeho brutalitě páchané na vězňích, zejména o šlehání bičem, dobře promyšleném a s vlastní technikou. V roce 1943 bylo v Treblince „založeno“ podzemní hnutí vězňů, kde plánovali a rozebírali možnosti útěku. Dle Strawczyńského měla vzpoura vypuknout již v dubnu téhož roku, avšak z důvodu epidemie tyfu byla vzpoura odvolána. V srpnu téhož roku se plán zrealizoval a Oscar společně se svým bratrem Zygmuntem z tábora uprchli. Poté se připojil k jednotce židovských partyzánů. Po válce uprchl do Kanady a v Düsseldorfu v roce 1964/1965 svědčil v procesu s Kurtem Franzem, Augustem Mietem a dalšími.¹²⁰

Samuel Rajzman

Rajzman se narodil ve Węgrach roku 1902. Poté žil se svojí ženou a dcerou ve Varšavě, odkud byli v září 1942 deportováni do Treblinky. Tam byla vyvražděna celá jeho rodina, včetně ženy, dcery, dvou bratrů a sestry. Byl jedním z nejaktivnějších vězňů, kteří připravovali v Treblince povstání.¹²¹ Při závěrečné schůzce, která se konala 1. srpna a která potvrdila povstání, Rajzman říká: *„Na schůzce organizačního výboru, uspořádané pozdě v noci za světla ohňů spalujících těl a stovek tisíců našich nejdražších, jsme jednohlasně schválili rozhodnutí zahájit příštího dne, 2. srpna, povstání. Nikdy nezapomenu na bělovlasého Ze'eva Kurlanda, nejstaršího z nás, jenž nás vzal se slzami v očích pod přísahu, že budeme bojovat do poslední kapky své krve za čest židovského lidu. Každý z přítomných pociťoval tu ohromnou odpovědnost obsaženou v našem rozhodnutí odstranit tento výtvar šíleného německého sadismu a skoncovat s Treblinkou.“*¹²²

Byl jediným treblinským svědkem, který vypovídal v norimberských procesech s válečnými zločinci.

¹²⁰ Oscar Strawczynski: Treblinka survivor. *Holocaust Education & Archive research Team* [online]. 2009 [cit.2013-06-17]. Dostupné z: <http://www.holocaustresearchproject.org/survivor/strawczynski%20.html>

¹²¹ CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination camp Treblinka*. London: Vallentine Mitchel, 2004, s. 84. ISBN 0-85303-457-5.

¹²² ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 293.

Při povstání 2. srpna utekli z Treblinky i dva Českoslovenští Židé, Richard Glazar a Karel Unger. O Richardu Glazarovi bych se ve stručnosti též chtěla zmínit.

Richard Glazar

Narodil se jako Richard Goldschmid, 29. listopadu 1929 v Praze. Studoval gymnázium a v říjnu roku 1939 byl přijat k vysokoškolskému studiu. Zhruba měsíc po přijetí byly ale vysoké školy uzavřeny. Od poloviny roku 1940 pracoval jako zemědělský dělník. V září 1942 se již ocitl v terezínském ghettu, odkud byl transportem 8. října téhož roku dopraven do Treblinky. Jeho asi tisícičlenný transport byl označen kódem B a Glazarovi bylo přiděleno osobní číslo 639. Po výstupu z transportu byl vybrán na pomocné práce, spolu s ním i Karel Unger, jehož celá rodina byla ihned po příjezdu udušena v plynových komorách. V tu dobu zažívala Treblinka období, kdy přijíždělo nejvíce vlaků a bylo potřeba více pomocné síly. Glazar vzpomíná: „*Od října 1942, kdy jsem se bez svého přičinění stal očitým svědkem tohoto dění, tu esesáci usmrtili v jediném dnu třeba deset tisíc, jindy pět tisíc, pak patnáct tisíc. ... Zůstávaly tu po obětech hromady šatstva, prádla, bot. ... Kufřík jako příruční chemická laboratoř, kompletní sada zlodějských paklíčů, injekční stříkačky, protéza nohy, dětská berlička.*“¹²³

Pracoval na třídícím dvoře nebo u maskovacího komanda. Ve svých vzpomínkách na plán povstání uvádí, že ani on, ani nikdo z jeho okolí nevěděl, odkud a kam vedou všechny dílčí informace. Po výbuchu, který měl signalizovat začátek povstání, Richard Glazar společně s Ungerem uprchli do lesa. Jak sám uvádí, každý z povstalců splnil to, co měl, i za cenu vlastního života. Po útěku do lesů byli pronásledováni německými letadly, Němci se psy. Schovali se, riskantně, do malého jezírka v blízkosti hořícího tábora. Poté utíkali celým Polskem, a až možná s lehkou drzostí, se jim dostalo možnosti utéci do Manneheimu v Německu, kde pracovali pod tajnými identitami. Při jejich útěku využívali znalosti němčiny a při chycení polskou policií se vydávali za Čechy, kteří v těch místech pobývali na práci a oloupili je partyzáni. Ve vězení si stěžovali na zacházení a stravu. Nikoho z policistů by ani nenapadlo, že před nimi stojí uprchlíci z Treblinky.¹²⁴

¹²³ CÍLEK, Roman – MOULIS, Miloslav. *Útěky z pekla*. Praha: Epoque, 2010, 17-19. ISBN 978-807-2505-081.

¹²⁴ *Ibid.*, s. 24-26.

Po válce Glazar vystudoval vysokou školu a pracoval ve Výzkumném ústavu výstavby a architektury v Praze. V roce 1961 svědčil v procesu v Düsseldorfu proti Kurtu Franzovi a dalším esesákům a o šest let později v SRN vypovídal proti Franzu Paulu Stanglovi. Po okupaci odešel se svoji ženou do Švýcarska. Po roce 1989 se do Čech pravidelně vracel, kde po smrti své ženy spáchal Richard Glazar sebevraždu. Bylo mu 68 let. V jednom z posledních rozhovorů, které poskytl roku 1997, řekl: „*S minulostí se úplně vyrovnat nedá, dá se s ní jen určitým způsobem žít. Z minulosti se tvoří základy budoucnosti. Vyrovnat se s minulostí znamená mít vůči budoucnosti odpovědnost.*“¹²⁵

3.6 Počátky hnutí odporu v Treblince

Již v prvních měsících roku 1943 začaly ubývat nově přijíždějící transporty. Většina Židů byla z Generálního gouvernementu a generálního obvodu Białystok vyhlazena a tak původní plán o vyhlazení veškerého židovstva byl téměř dokončen. V táboře ubývalo práce. Balíky se zabalenými věcmi byly brzo odeslány do Německa a na placu již postupně nebylo potřeba větší množství vězňů. V té době začalo panovat mezi vězni napětí a obavy o jejich osud. Pro nepotřebnost mohli být okamžitě odvedeni do plynových komor a zavražděni. Plno práce měli však vězni ve vyhlazovací části. Po nařízení, které vyvolal strach z prozrazení zločinů, museli otevírat hroby, vynášet mrtvolky a následně pálit. Strach vyvolala i epidemie tyfu, která si vyžádala několik set mrtvých.¹²⁶

Plán hromadného útěku se rodil mezi skupinkou vězňů, kteří se scházeli po práci ve svých barácích a tajně diskutovali o možnostech, jak z tábora utéci. Jedinou jejich možností byla hromadná vzpoura, díky teoretické několikanásobné přesile (cca 1000 proti 150) si byli jisti, že se plán útěku musí zdařit. Došlo k vytvoření tzv. organizačního výboru, který se sestával z dr. Juliana Chorazyckého, asi padesátiletého lékaře, který ošetřoval esesmany a zachránil několik Židů před plynovou komorou fiktivním vyšetřením. Před Treblinkou působil jako kapitán v polské armádě. Byl hlavním organizátorem povstání a vůdčí osobností organizačního výboru. Dalším členem tajné organizace byl Ze'eva Kurland, kápo z Lazarettu, Zelo Bloch, bývalý poručík československé armády a v Treblince vedoucí pracovní čtyř na třídícím dvoře.

¹²⁵ *Ibid.*, s. 14-15, 28-30.

¹²⁶ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 279.

Zpočátku se výbor skládal pouze z deseti až patnácti mužů z důvodu obav z možného prozrazení. Později se k organizaci přidávali další vězni, jejichž úloha byla pro budoucí povstání klíčová. V březnu 1943 byl ale Zelo Bloch přesunut do vyhlazovací části tábora, pravděpodobně z nedostatku pomocné síly při hromadném pálení obětí. Pro výbor to byla obrovská ztráta, avšak jeho činnost to nezastavilo. Dalšími členy se postupně stali ing. Galewski nebo český „poloviční“ Žid Rudolf Masarek.¹²⁷

Jedním z hlavních úkolů bylo získání zbraní. Peníze a cennosti na jejich nákup nepředstavoval pro vězně žádný velký problém. Při třídění šatů si tajně schovávali nalezené peníze, zlato a různé cennosti, které si s sebou oběti do tábora přivezli. Snahy o nákup probíhaly i mezi skupinou, která pracovala v lese a mezi sedláky, kteří se v blízkosti tábora pohybovali. Tento pokus ale ztroskotal. Jako další možnost získání zbraní se jevil odkup zbraní od ukrajinských esesmanů. Tento nápad byl velmi riskantní, Ukrajinci je mohli kdykoliv prozradit, a skupinu by čekala jistá smrt. Občas, ale docházelo mezi umírněnějšími Ukrajinci a vězni k vzájemnému obchodu, většinou s jídlem a pitím, za peníze, které si vězni při třídění schovali. Domněnka, že takovýto obchod bude možné provést i se zbraněmi, však byla mylná. Ukrajinci si peníze vzali, ale zbraně nedodali. Nicméně se alespoň zdrželi udání, důležitější pro ně byly peníze.¹²⁸

Obrovskou ztrátu spolek utřžil ve chvíli, kdy byl Chorazycki zavražděn. Osudným se mu stal okamžik, když od „goldjudů“ obdržel větší množství peněz a nestačil je schovat do kapsy svého kabátu. Byl chycen zástupcem velitele tábora Kurtem Franzem a došlo k potyčce. Chorazycký vytáhl z kapsy lahvičku s jedem a skácel se k zemi. Dle svědka Chorazycký ještě po vypumpování žaludku žil, ale již se nezotavil. Jeho tělo bylo přeneseno do Lazarettu a vhozeno do příkopu. Po tomto incidentu došlo k výslechům mezi vězni, jestli někdo nebyl s doktorem ve spojení. Nikdo se však nepřiznal a plán útěku tak stále tajně přežíval.¹²⁹

Do tajné organizace byl uveden „táborový stařešina“ Benjamin Rakowski. V tomto období došlo k prvnímu pokusu krádeže granátů. Dvě bedny granátů byly sice bezpečně doneseny do ševcovské dílny, ale zjistilo se, že nemají rozbušky, Němci je uschovávali v jiné budově. Po tomto nezdaru došlo k chvilkové nečinnosti a kolem Rakowského se utvořila skupinka vězňů, kteří chtěli z Treblinky utéct pomocí

¹²⁷ *Ibid.*, s. 280-281.

¹²⁸ *Ibid.*, s. 281.

¹²⁹ *Ibid.*, s. 281-282.

Ukrajinců, samozřejmě za obrovskou sumu peněz. Plán byl dokonale naplánovaný, ale jednoho dne byl Rakowski chycen SS-Unterscharführer Augustem Mietem při popíjení vodky a bohaté snídani. Na rozkaz Mieteho byl barák, kde Rakowski bydlel, prohledán a bylo nalezeno velké množství peněz a zlata. Rakowski byl okamžitě odveden do Lazarettu a zastřelen. Na jeho místo nastoupil „staronový“ vedoucí organizace inženýr Bernard Galewski. Na počátku května přijížděli do Treblinky transporty z varšavského ghetta. Byly mezi nimi i povstalci, kteří se přímo účastnili protiněmeckého povstání. Okamžitě byli všichni po příjezdu nahnáni do plynu. Jak už bylo zmíněno v předchozích kapitolách, při výstupu z vagónu použil jeden vězeň granát a zranil několik Ukrajinců a Němců. Po tomto incidentu stoupl v lidech v táboře sebevědomí, že společnými silami mohou něco změnit a mohou se dostat na svobodu.¹³⁰

Členové hnutí byli rozděleni do několika skupin. Systém skupin byl dobře promyšlený, a kdyby se náhodou hnutí provalilo, nemělo by to ohrozit fungování celého spolku. Samuel Rajzman, jako člen výboru, říká: *„Měli jsme čtyři společnosti, každá po 12 lidech, celkem 50 lidí připravených k akci... Každý účastník znal jméno jen jednoho člena výboru. Šlo o to, aby se zabránilo situaci, když by byl jeden účastník chycen a mučen Němci, aby nemohl prozradit více než jedno jméno osoby podílející se na povstání.“*¹³¹

Ani skupina kolem Richarda Glazara netušila, nebo jen okrajově, kdo povstání organizuje nebo kdo všechno je v povstání zahrnut. Ptát se, prý, bylo zakázáno. Glazar zhruba věděl, že centrum je zřejmě někde u inženýra Galewského, nebo v Lazarettu u Kurlanda. Veškeré spojení mezi účastníky odboje probíhalo přes důkladně prověřené spojky a pouze v náznamech a zkratkách.¹³²

V létě roku 1943 byla situace v Treblince uvolněnější. Nepřibývaly téměř žádné transporty a i pro vězně byly fyzické tresty umírněnější. Přestože myšlenka na útěk stále panovala, vyvstávaly na povrch i obavy z možného útěku. Bylo jasné, že několik vězňů při povstání zemře, že ani uprchlíkům se nemusí podařit dostat do bezpečí. Ve vyhlazovací části se povstání probíralo také. Hlavními organizátory byl Zelo Bloch

¹³⁰ *Ibid.*, s. 283-285.

¹³¹ *„We had four companies, each of 12 people, the total of about 50 persons ready for action... Every participating person knew just one member of the committee. The point was to avoid the situation, in which one captured participant who would be tortured by the Germans could reveal the the name of more than one other person involved in the uprising.“* CHROSTOWSKI. *Extermination camp Treblinka*, op. cit., s. 87.

¹³² CÍLEK – MOULIS. *Útěky z pekla*, op. cit., s. 23.

a Adolf Friedman. Jediným „prostředníkem“, který se mohl dostat z jednoho tábora do druhého, byl již dříve zmíněný Jankiel Wiernik. Díky svým stavitelským dovednostem mohl zprostředkovávat tajné informace mezi oběma výbory. Vše však muselo proběhnout ve velké opatrnosti. Vězni z horního tábora neboli vyhlazovací části Treblinky, požadovali po spoluvězních organizující povstání, aby rozhodli o jasném datu povstání. Galewski a spol. však s jasnou odpovědí otáleli, sami si nebyli jistí, vše muselo proběhnout naprosto podle plánu. Napětí ve vyhlazovacím táboře vrcholilo, až byla po Wiernikovi poslána zpráva, že pokud nedojde k žádné vzpouře začátkem srpna, vězni z horního tábora zasáhnou sami.¹³³

3.6.1 Plán povstání

Povstání mělo proběhnout za denního světla, kdy všichni budou pracovat na svých obvyklých pracovištích. Také zbraně se mohly získat pouze v době, kdy esesmani nepobývali ve svých kasárnách. Klíč od zbrojnice měli již k dispozici. Základem odporu mělo být napadení vedoucích stráží, získání jejich zbraní, nebo použití vlastních, např. sekyry, vidle a zbraně získané ze zbrojnice. Ale hlavně: nejprve mělo dojít k převzetí kontroly nad táborem, poté k zapálení všech budov a nakonec k útěku. Vězni doufali, že Ukrajinci a Němci budou rozptýleni po táboře a nebudou vězňům věnovat přílišnou pozornost. Vězni tak chtěli docílit momentu překvapení.¹³⁴

Den vypuknutí vzpoury byl určen na pondělí 2. srpna. Dalším faktorem, nad kterým povstalci přemýšleli, byla hodina vzpoury. Bylo dané, že proběhne ve dne, protože v noci byli všichni uzamčeni ve svých barácích a nikdo se nemohl pohybovat po táboře. Dohodli se na pozdní odpoledne, jelikož nastávala tma a ta měla poskytnout větší šance na útěk do lesů a ukrýt uprchlíky před pronásledovateli. Hodina byla určena na 16.30. Bylo to 30 minut po obvyklém konci jejich práce a zhruba 30 minut před tím, než měl stanicí projet vlak s několika stovkami vězňů, vracející se z práce v Małkinii. Mělo dojít k osvobození těchto vězňů, kteří by se později k povstání připojili.¹³⁵ Samuel Rajzman to potvrzuje: „*V pět hodin projížděl naším táborem vlak převážející pracovní vězně z Treblinky II. Rozhodli jsme se, že bychom mohli ten vlak v pět hodin zastavit –*

¹³³ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., 287-290.

¹³⁴ *Ibid.*, s. 286-292.

¹³⁵ CÍLEK. *Útěky z pekla*, op. cit., s. 23-24.

pokaždé to bylo tak 200 až 300 lidí vracejících se z práce. Chtěli jsme ty lidi z vlaku osvobodit a oni by nám pak pomohli v povstání.“¹³⁶

Plán, který vymyslel organizační výbor, měl několik fází:¹³⁷

- Fáze I**
- časové rozmezí: 14.30 – 16.30
 - fáze „utajená a tichá“
 - mladí „uklízeči, čističi“ vynesou tajně potřebné zbraně ze skladišť a rozdělí je mezi jednotlivé bojové čety, které již budou připraveni na svých pracovištích
 - pokud by se některý esesman nebo Ukrajinec objevil ve zbrojnici, když jsou vynášeny zbraně, bude co v největší opatrnosti a tichosti zlikvidován
- Fáze II**
- časové rozmezí: 16.30 – cca 17.30
 - symbolem začátku povstání v horním i dolním táboře bude výbuch granátu
 - nejprve se zaútočí na hlavní budovy a ústředí tábora, poté budou napadeni Němci a Ukrajinci, kteří budou rozptýleni po celém táboře
 - musí dojít k přestřihnutí telefonního kabelu, aby nebylo možno zavolat esesmany o pomoc
 - nakonec budou zapáleny všechny budovy, včetně plynových komor
- Fáze III**
- v této poslední fázi mělo dojít k útěku do lesů a do okolí a ukořistit co možná největší počet zbraní; tato fáze nebyla blíže specifikována, závisela na průběhu předešlých dvou

Poslední schůzka členů organizačního výboru, která potvrdila plán vzpoury druhý den, se konala 1. srpna. Přítomen byl i Samuel Rajzman, který později vypověděl: „*Na schůzce organizačního výboru, uspořádané pozdě v noci za světla ohňů spalujících těla stovek tisíc našich nejdražších, jsme jednohlasně schválili rozhodnutí zahájit příštího*

¹³⁶ „*At five o'clock, our camp was passed by train carrying workers from the second Treblinka. We decided that we could stop that train at five – it always carried 200 to 300 people coming back from work. We would free those people from the rain and they would help us in the uprising.*“ CHROSTOWSKI. *Etermination camp Treblinka*, op. cit., s. 90.

¹³⁷ KRÁKOROVÁ – KRÁKORA. *Treblinka: K historii jednoho z nacistických vyhlazovacích center*, op. cit., s. 115.

dne 2. srpna, povstání. Nikdy nezapomenu na bělovlasého Ze'eva Kurlanda, nejstaršího z nás, jenž nás vzal se slzami v očích pod přísahu, že budeme bojovat do poslední kapky své krve za čest židovského lidu. Každý z přítomných pocítoval tu ohromnou odpovědnost obsaženou v našem rozhodnutí odstranit tento výtvar šileného německého sadismu a skoncovat s Treblinkou.¹³⁸

3.6.2 Povstání v Treblince 2. srpna 1943

Samuel Willenberg: „Nadešel památný den 2. srpna 1943. Bylo horko a slunečno. Nad celým táborem se vznášel pach spálených, rozkládajících se těl, která byla před tím zplynována. Ten den byl pro nás dnem výjimečným. Měli jsme naději, že se nám splní to, o čem jsme dávno snili. Nemysleli jsme si, že zůstaneme živí, Jediné co nás pohltilo, byla myšlenka na zničení továrny na smrt, v které jsme se nacházeli.“¹³⁹

Tento den začal obvyklým nástupem do práce a rozdělením na pracovní stanoviště. Galewski zařídil, aby byla skupina „bramborářů“ spolu se skupinou, která se starala o zvířata a o zeleninu, posílena několika muži z plánovaného odboje. Ti měli za úkol zaútočit na sídlo velitelství tábora a na kasárny Ukrajinců. Ostatní členové organizačního výboru zaujmuli pozice na svých pracovištích, kde každý měl svůj úkol. Například agronom Sadowicz, který pracoval na zeleninovém poli v blízkosti velitelství a zbrojnice, měl dohlédnout na bezproblémový a rychlý odnos zbraní. Jakýsi pětadvacetiletý vězeň jménem Bendin, který pracoval v dezinfekční místnosti s oblečením a mohl se libovolně po táboře pohybovat, ukradl z parkoviště hořlavinu a místo dezinfekčního prostředku nosil v lahvičce hořlavinu. Tu pak nepozorovaně rozlil kolem baráků.¹⁴⁰ Dále Kurland, pracující na třídícím dvoře, měl organizovat tamější skupinku členů odboje. Spolu s Kurlandem se na dvoře objevil i Galewski. Místo na třídícím dvoře mělo svá pro i proti. Plusem byla relativní blízkost s vyhlazovacím táborem a možnost komunikace s tamějšími vězni, nevýhodou byla naopak větší vzdálenost od hlavního centra plánovaného výbuchu, dále od hlavní

¹³⁸ ARAD. *Blezec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 293.

¹³⁹ „Nadszedł pamiętny dzień 2 sierpnia 1943 r. Było upalnie i słonecznie. Nad całym obozem Treblinka roznosił się odór spalonych, rozkładających się ciał tych, którzy przedtem zostali zagazowani. Ten dzień był dla nas dniem wyjątkowym. Mieliśmy nadzieję, że spełni się w nim to, o czym od dawna marzyliśmy. Nie myśleliśmy, czy pozostaniemy przy życiu. Jedyne, co nas absorbowowało, to myśl, aby zniszczyć fabrykę śmierci, w której się znajdowaliśmy.“ WILLENBERG. *Bunt v Treblince*, op. cit., nezjistitelné stránky.

¹⁴⁰ CHROSTOWSKI. *Extermination camp Treblinka*, op. cit., s. 91.

budovy velitelství a nemohl kontrolovat, jak probíhá odnos zbraní ze zbrojnice. Zůstal však na svém místě a vyčkával, jako i ostatní zasvěcení do vzpoury, jak tento den nakonec dopadne.¹⁴¹ Odpoledne tábor opustil Kurt Franz společně s několika Němci a Ukrajinci. Důvod jejich odchodu bylo horko, šli si prý zaplavat do řeky Bugu. Bezpečností složky tak lehce prořídly, což se jeví jako velmi příhodné pro úspěšně vykonanou vzpouru. Problém nastal ve chvíli, kdy jeden z esesmanů, Möller, zůstal v baráku, nacházející se hned vedle zbrojnice. Neúspěch získání zbraní, by ohrozil celý plán povstání. „Uklízeči“, kteří měli zbraně vynášet, povolali Sadowicze, aby situaci vyřešil. Ten Möllera odlákal a mladí muži se tak mohli dostat k několika ručním granátům, puškám a pistolím. Zbraně byly zabaleny do pytlů a vynášeny zadním oknem k přístavku u garáží. Zde byly ve vší opatrnosti naloženy na vozík a rozváženy mezi jednotlivými pracujícími skupinami odboje. Pod záminkou úklidu prostranství a nakládání různých prken apod. byly zbraně na vozíku dostatečně ukryté. Vězni měli i svoje náčiní, které používali při své práci, takže se cítili dobře vybavení na boj.¹⁴²

Vše zatím probíhalo podle plánu, po poledni měli vězni již volno. Skupinka vězňů, ten den větší než obvykle, (aby byl zajištěn větší počet mužů mimo oplocený barák), nosila vodu z nedaleké studny na přípravu večeře. Odpoledne se na prostranství objevil velitel dolního tábora SS-Oberscharführer Kurt Küttner. Jeho návštěva nebyla ničím neobvyklým, ale v situaci, která měla nastat, přinesla značné znepokojení. Küttner při procházení táborem potkal možného donašeče Kubu a obavy o prozrazení vzpoury tak byly na místě. Galewski a Kurland zpočátku o ničem nevěděli, až Salzberg, který měl na starosti skupinu nacházející se kolem ghett, nechal vyslat jednoho muže, aby je informoval o možných komplikacích. Salzberg nařídil zastřelení Küttnera, aby nedošlo k přerušení celého plánu. Tanhum Grinberg, účastník povstání popisuje, jak tato situace probíhala: „Jeden z nás šel k oknu a pistolí zastřelil ‚Kieweho‘¹⁴³. ‚Kiewe‘ na místě zemřel.¹⁴⁴ Asi o minutu později se na kole objevil Franz Suchomel. Rovněž střílel, ale chyboval. ... Utíkali jsme z kasáren, přerézávali jsme telefonní kabely a zapalovali jsme skladiště a kasárny, na které jsme hodinu předtím vylili benzín.“¹⁴⁵

¹⁴¹ ARAD. Belzec, Sobibor, Treblinka, op. cit., s. 296.

¹⁴² *Ibid.*, s. 297.

¹⁴³ Přeždívkou Kurta Küttnera mezi vězni.

¹⁴⁴ Kiewe byl pouze raněný. Zemřel až po válce roku 1963.

¹⁴⁵ „One of us went to the window and shot at ‚Kiewe‘ with a pistol. ‚Kiewe‘ died on the spot. Exactly a minute later Franz Suchomel appeared on his bicycle. He was also shot at, but inaccurately. (...) We ran out of the barracks, we cut the telephone cables, and set fire to the warehouse and the

Povstání tedy začalo. Bylo však náhlé a neorganizované. Sám Galewski neměl žádný kontakt s ostatními skupinami a v tu chvíli byla jakákoliv kontrola nad plánovaným povstáním zrušena. Ty skupiny, které nebyly o ničem informovány, se pustily do svých předem stanovených úkonů. Četa „bramborářů“ sice hodila na budovy esesmanů pár granátů, ale Němci nebyli nijak ohroženi. Došlo k zapálení několika skladů, rychle se šířící požár zasáhl budovy okolo. Mnoho mužů, kteří se snažili zničit budovy a způsobit co největší škody, bylo ale přivolanými Ukrajinci postříleno. Nečekaný začátek povstání byl pro mnohé vězně velmi nevýhodný. Nestačily se vynosit všechny zbraně ze zbrojnice a ani ty již vynesené se k povstalcům nedostaly, nebo jich bylo málo. Akce byla rovněž zahájena i ve vyhlazovacím táboře. Zelo Bloch zpočátku váhal, protože výstřely byly slyšet asi půl hodiny před plánovaným zahájením. Vězni z horního tábora se tedy připojili k povstání, které sice nebylo organizované a nedosáhlo všech plánovaných záměrů, ale hlavní cíl splnilo. Ukončit trápení několika stovek lidí a dát šanci na druhý život. Život po Treblince.

Při vzpouře nebyli zlikvidováni hlídači na strážních věžích, takže do vězňů bylo v průběhu povstání neustále stříleno. Nebyly ani zničeny všechny plynové komory. Německé a ukrajinské ztráty byly též minimální. Vězňové se dostávali skrz ploty a utíkali nejprve ve skupinkách, později se dělili. Němci stihli brzy zareagovat a společně s posilami pronásledovali účastníky povstání, kterých bylo mnoho na útěku zabito. Inženýr Galewski se se skupinou dostal z tábora, ale při stíhání zemřel. Existuje několik variant jeho smrti, ale otázkou zůstává, jaká je správná. Zelo Bloch při povstání zemřel také. Dle záznamů je známo necelých 60 přeživších.

3.6.3 Situace po povstání

Po 2. srpnu Němci Treblinku začali definitivně ničit. Poslední těla byla zplynována ještě 19. srpna, ale poté došlo k rozebírání plynových komor, budov, kolejí a nádražní budovy. Celý tábor byl zarovnan, zaset vlčím bobem a jakýmsi osadníkem Sztrobenem byl zde postaven dům. Ten však později z místa utekl. Maskovací manévr tak nevyšel.¹⁴⁶ Akce Reinhard byla ukončena 19. října 1943, kdy SS-Gruppenführer Odilo Globocnik poslal souhrnný dopis o stavu Akce Reinhard Heinrichu Himmlerovi.

barracks, on which we had poured gasoline on an hour before.“ GRINBERG, Tanhum. The revolt in Treblinka. In DONAT. *The Death camp Treblinka*, s. 221.

¹⁴⁶ GROSSMAN, Wassilij. *Piekło Treblinki: reportaż literacki*. s. 22. Muzykalia VII, Judaica 2.

V něm se zmiňuje o ukončení této akce a o zrušení všech táborů (Belzec, Sobibor, Treblinka).¹⁴⁷

Po roce 1944 se začaly mezi místními obyvateli blízko táborů odehrávat až neuvěřitelné scény. Začala se šířit myšlenka, že lidé v táborech byli pohřbíváni se svými cennostmi, zlatem, penězi. Bezcitní a hamižní lidé vyhrabovali kosti a doslova se přehrabovali v lidských ostatcích. Váha lidského života neměla pro druhé žádnou cenu.

3.7 Osudy některých nacistických zločinců z Treblinky

Franz Stangl

V srpnu 1943 byl Stangl ze své funkce velitele tábora odvolán a na jeho místo nastoupil Kurt Franz. Poté byl přeložen do Terstu, kde měl organizovat boje proti jugoslávským partyzánům. Roku 1945 se vrátil do Rakouska, kde byl udán a vyšetřován pro svou protipartyzánskou činnost. O jeho zločinech z Treblinky se zatím nevědělo. Nějakou dobu pobýval ve vězení, ale odtud uprchl do Itálie. V Římě mu biskup Alois Hudal opatřil doklady Červeného kříže. Pak pobýval nějakou dobu v Sýrii. Zajímavostí je, že si po celou dobu svého útěku nezměnil jméno. Roku 1951 se celá rodina přestěhovala do Brazílie. Tam pracoval v textilní továrně nebo v automobilce Volkswagen. Lovcem nacistů Simonem Wiesenthalem byl v Brazílii vystopován a označen za vraha Židů z Treblinky. Roku 1970 byl soudem v Düsseldorfu odsouzen k doživotnímu vězení. 28. června 1971 zemřel na srdeční selhání.¹⁴⁸

Christian Wirth

SS-Sturmbannführer byl po povstání v Treblince odvelen do Terstu, kde byl 26. května 1943 přepaden jugoslávskými partyzány a zavražděn.¹⁴⁹

Odilo Globocnik

Po ukončení operací v Polsku byl poslán do severní Itálie do Terstu, kde byl povýšen na nejvyššího policejního komandanta. Poté z Terstu, ze strachu z blížících se

¹⁴⁷ ARAD. *Belzec, Sobibor, Treblinka*, op. cit., s. 384.

¹⁴⁸ RASHKE, Richard L. *Escape from Sobibor*. Urbana: University of Illinois Press, 1995, s. 312-313. ISBN 02-520-6479-8.

¹⁴⁹ DRNDIĆ, Daša. *Trieste*. Translated by Ellen Elias-Bursac. London: MacLehose. ISBN 08-570-5022-2. Stránky neuvedeny.

spojeneckých vojsk, uprchl do Korutan. Tam byl britskými vojsky zadržen. Ve vězení spáchal 21. května 1945 sebevraždu.¹⁵⁰

Kurt Franz

Po povstání v Treblince byl dosavadní velitel tábora Franz Stangl vystřídán Kurtem Franzem. Ten měl za úkol Treblinku vyklidit, zničit a zahladit všechny stopy. Pobýval v Terstu, poté se ale vrátil do Düsseldorfu, kde byl 2. prosince 1959 zatčen. V roce 1965 byl odsouzen k doživotnímu vězení. Zemřel 4. července 1998.¹⁵¹

August Miete

August Miete neboli „Anděl smrti“ byl též poslán do Terstu a po válce pracoval v zemědělství. Soudním tribunálem v Düsseldorfu byl odsouzen roku 1965 na doživotí.¹⁵²

Franz Suchomel

Původem český Němec a člen Sudetoněmecké strany byl po válce zatčen až roku 1963. Po roce byl soudem v Düsseldorfu odsouzen k šesti letům vězení.¹⁵³

3.8 Treblinka dnes

V letech 1959 – 1969 byl na místě treblinského komplexu vybudován památník, který má podobu hřbitova. Na několika stovkách menších kamenných náhrobků jsou zaznamenány jména států a oblastí, odkud oběti pocházely. Uprostřed těchto menších památníků, které symbolizují náhrobky, se tyčí hromadný pomník s větším rozštěpem. Pomník má symbolizovat zlo, které je pro toto místo symbolické. Autory památníku jsou architekt Adam Haupt a sochaři Franciszek Duszenko a Franciszek Strynkiewicz.¹⁵⁴

¹⁵⁰ CHROSTOWSKI. Extermination camp Treblinka, op. cit., s. 101-102.

¹⁵¹ GROSSMAN, Wasillij. *The road: stories, journalism, and essays*. New York: New York Review Books, 2010. Stránky neuvedeny. ISBN 15-901-7361-9.

¹⁵² CHROSTOWSKI. Extermination camp Treblinka, op. cit., s. 104.

¹⁵³ KENRICK, Donald ed. *The Gypsies during the Second World War: The final Chapter 3*. Hatfield: Univer. of Hertfordshire, 2006, s. 155-156. ISBN 19-028-0649-2.

¹⁵⁴ Treblinka - hrůzné místo s nevinným názvem. *Světadily.cz* [online]. [cit. 2013-06-17]. Dostupné z: <http://polsko.svetadily.cz/clanky/Treblinka-hruzne-misto-s-nevinnym-nazvem>

ZÁVĚR

Úkolem bakalářské práce bylo představit české veřejnosti téma vyhlazovacího tábora Treblinka a život jeho vězňů. Na základě získané literatury nastínit příčiny vzniku koncentračních a vyhlazovacích center, dále uvést důvody pro výstavbu jednoho z hlavních vyhlazovacích táborů tzv. akce Reinhard a také jaké podmínky hrály roli v umístění a struktuře celého komplexu. Byla popsána historie Treblinky, život vězňů i každodenní chod.

Na začátku práce byly popsány důvody, které vedly ke vzniku těchto center. Tyto důvody byly základním pilířem pro pochopení celého problému výstavby a podávají tak jasný obraz myšlení nacistického Německa. Hitlerova antipatie k „*nepřátelům státu*“ nebo k „*asociálním žvlům*“ byla pro miliony lidí osudnou. Jedním z osudových míst byla právě Treblinka, kde se počet mrtvých vyšplhal téměř k milionu.

V práci je uveden každodenní život vězňů, jejich rozdělení do organizačních pracovních skupin a též chod celého tábora, který se víceméně shodoval i s provozem jiných vyhlazovacích center. Ačkoliv se do Treblinky dostávali lidé různých národností, bývali většinou po příjezdu okamžitě povražděni. Obsluhujícím personálem z řad vězňů představovali ve své většině lidé polského nebo polsko-židovského původu, neboť ti se dostávali do tábora jako první brzy po okupaci Polska a celý tábor budovali – stali se tedy jakýmsi „inventářem“. I role Ukrajinců v táboře byla pozoruhodným jevem. Němci využili tradičního polsko-ukrajinského národnostního napětí a antisemitismu rozšířeného v ukrajinském prostředí a využívali příslušníky tohoto slovanského, Polákům etnicky velmi blízkého národu k vykonávání vražedné práce, ačkoliv rasové předsudky nacismu se vztahovali i na ně.

K získání všech těchto informací posloužila především literatura, která byla sepsána na základě výpovědí očitých svědků. Jelikož se z Treblinky nedochovaly žádné dokumenty, např. o vzhledu a plánech výstavby, počtu a jménech vězňů nebo transportů, jsou tak výpovědi svědků jediným možným zdrojem. Tyto výpovědi sloužily jako reflexe toho, čím si museli vězni v táboře projít, pokud ovšem měli to štěstí a byli vybráni na pomocné práce. Vzpomínky též poskytly velmi důležité informace o životě přeživších před a po povstání, což je v práci dostatečně zmíněno.

Práce se zabývá také prvotními pokusy o útěk. Snaha zachránit se ze smrtící továrny na smrt byla v dílčích případech úspěšná. Avšak zlomovým momentem bylo

utvoření tajné organizace, která začala hromadnou vzpouru vězňů plánovat. Ne vždy šlo vše podle plánu, ale k povstání nakonec 2. srpna 1942 skutečně došlo. Výsledkem vzpoury bylo několik desítek zachráněných a zničení téměř všech budov komplexu. Toto povstání svým plánováním a organizací signalizovalo vzepření polského národa v protinacistickém boji. Bylo tak patrnou součástí odbojových činností v polském prostředí za druhé světové války.

Poslední části jsou věnovány osudům několika vedoucích představitelů Treblinky, kde ve většině případů byl jejich život po povstání spjat s procesy konanými po roce 1945. Při těchto procesech vypovídali samotní vězni, kterým se podařilo z Treblinky utéci. Díky jejich výpovědím dokonale popsali zločiny a strukturu celého tábora a usvědčili ty, kteří stáli za masovým vyvražděním tisíců lidí. Závěr patří zmínce o dnešní podobě Treblinky.

Celkově lze tedy říci, že Treblinka byla i přes svoji poměrně krátkou dobu trvání táborem, kde zemřelo, po Osvětimi, nejvíce lidí. Splnila tak dostatečně svůj úkol a nebýt povstání, vyžádala by si lidských životů o mnoho víc.

Hlavním přínosem této práce je shrnutí několika osobních svědectví z různých pramenů a publikací, které tak díky této práci mohly být představeny českému prostředí, v němž se většího ohlasu dostalo zatím pouze svědectví Richarda Glazara.

RESUMÉ

The aim of the bachelor thesis was to introduce the topic of the extermination camp Treblinka and life of prisoners in there to Czech people. On basis of acquired literature the bachelor thesis gives reasons of creation of concentration and extermination centers, also it explains reasons of creation of one of main extermination camps of so-called action Reinhard, and also which conditions took part in placement and structure of whole complex. There was described the history of Treblinka, life of the prisoners and everyday regime. There was described a rebellion which realized on August 2th 1943 and also fates of prisoners that escaped. To get information about Treblinka the literature that was based and written on statements of witnesses was used.

POUŽITÁ LITERATURA

Písemné prameny

- [1] ARAD, Jicchak. *Belzec, Sobibor, Treblinka: Vyhlazovací tábory akce Reinhard*. Přelož. Luděk Vacím. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-7341-700-6.
- [2] ARAD, Yitzhak. *Belzec, Sobibor, Treblinka: The Operation Reinhard death camps*. Bloomington: Indiana University Press, 1987. ISBN 02-533-4293-7.
- [3] BARTOSZEWSKI, Władysław. *Historia Jankiela Wiernika*. In *Miesięcznik „Polska”*. 1964, č. 8.
- [4] CÍLEK, Roman – MOULIS, Miloslav. *Útěky z pekla*. Praha: Epoque, 2010. ISBN 978-807-2505-081.
- [5] DAMS, Carsten – STOLLE, Michael. *Gestapo: Moc a teror ve Třetí říši*. Přeložil Vladimír Pilát. Praha: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7.
- [6] DAVIES, Norman. *Boj o Varšavu: Povstání Poláků proti nacistům 1944*. Překlad Miroslava Valentová, Aleš Valenta. Praha: Prostor, 2005. ISBN 80-726-0147-4.
- [7] DONAT, Alexander. *The Death camp Treblinka: A documentary*. New York: Holocaust Library, 1979, ISBN 08-960-4009-7.
- [8] DRNDIČ, Daša. *Trieste*. Translated by Ellen Elias-Bursac. London: MacLehose, 2012. ISBN 08-570-5022-2.
- [9] GLAZAR, Richard. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Praha: Torst, 1994. ISBN 80-85639-31-9.
- [10] GLAZAR, Richard. *Stacja Treblinka*. Warszawa: Ogródek Karta, 2011. ISBN 978-83-6128-352-2.
- [11] GRINBERG, Tanhum. The revolt in Treblinka. In DONAT. *The Death camp Treblinka*. New York: Holocaust Library, 1979, ISBN 08-960-4009-7.

- [12] GROSSMAN, Wassilij. *Piekło Treblinki: reportaż literacki*. s. 22. Muzykalia VII, Judaica 2.
- [13] GROSSMAN, Wasilij. *The road: Stories, journalism, and essays*. New York: New York Review Books, 2010. ISBN 15-901-7361-9.
- [14] HAUMANN, Heiko. *Dějiny východních Židů*. Olomouc: Votobia, 1991. ISBN 80-7198-181-8.
- [15] HÖHNE, Heinz. *SS: Elita ve stínu smrti*. Překlad Marie Bervicová. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-802-4739-724.
- [16] CHROSTOWSKI, Witold. *Extermination camp Treblinka*. London: Vallentine Mitchel, 2004. ISBN 0-85303-457-5.
- [17] KENRICK, Donald ed. *The Gypsies during the Second World War: The final Chapter 3*. Hatfield: Univer. of Hertfordshire, 2006. ISBN 19-028-0649-2.
- [18] KOOP, Volker. *Nacionální socialismus*. Překlad Anna Fejglová Praha: Grada, 2012. ISBN 978-802-4739-090.
- [19] KOPÓWKA, Edward – RYTEL-ANDRIAK, Paweł. *Dam im imię na wieki (Iz 56,5): Polacy z okolic Treblinki ratujících Żydów*. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2011. ISBN 978-83-7257-496-1.
- [20] KORBOŃSKI, Stefan. *Polacy, Żydzi, Holocaust*. Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Warszawa, 1999. ISBN 83-87809-14-4.
- [21] KRÁKOROVÁ, Martina – KRÁKORA, Lukáš. Treblinka: K historii jednoho z nacistických vyhlazovacích center. *Historický obzor*, 2003, 14 (5/6). ISSN 1210-6097.
- [22] LEWIN, Abraham. *Pohár slz: Deník varšavského ghetta*. Academia, Praha 2008. 978-80-200-1665-2.
- [23] MONTAGUE, Patrick. *Chełmno and the Holocaust: The history of Hitler's first death camp*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2012. ISBN 08-078-3527-7.

- [24] MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, sdružení politických vězňů a pozůstalých a Terezínská iniciativa, 1991.
- [25] MOULIS, Miloslav – CÍLEK, Roman. *Zapomeňte, že jste byli lidmi...: Nacistické koncentrační tábory - symbol barbarství*. 2. vyd. Praha: Epoque, 2012. ISBN 978-80-7425-150-4.
- [26] MÜLLER, Helmut – KRIEGER, Karl-Friedrich – VOLLRATH, Hanna. *Dějiny Německa*. Překlad: František Kubů et. al. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-710-6188-3.
- [27] PATTERSON, Charles. *Wieczna Treblinka*. Tłumacz: Roman Rupowski. Opole: Vega! Pol, 2003. ISBN 83-9084-75-3-1.
- [28] PILICHOWSKI, Czesław. *Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939-1945*. Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1979. ISBN 978-830-1000-653.
- [29] RAJCHMAN, Chil. *Útěk z Treblinky: Přežil jsem, abych podal svědectví o těch velkých jatkách, Treblince*. Překlad Anna Štorkánová. Líbeznice: Víkend, 2010. ISBN 978-807-2227-075.
- [30] RASHKE, Richard L. *Escape from Sobibor*. Urbana: University of Illinois Press, 1995. ISBN 02-520-6479-8.
- [31] REICH-RANICKI, Marcel. *Mein Leben*. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 2001. ISBN 3-423-12830-5.

Elektronické zdroje

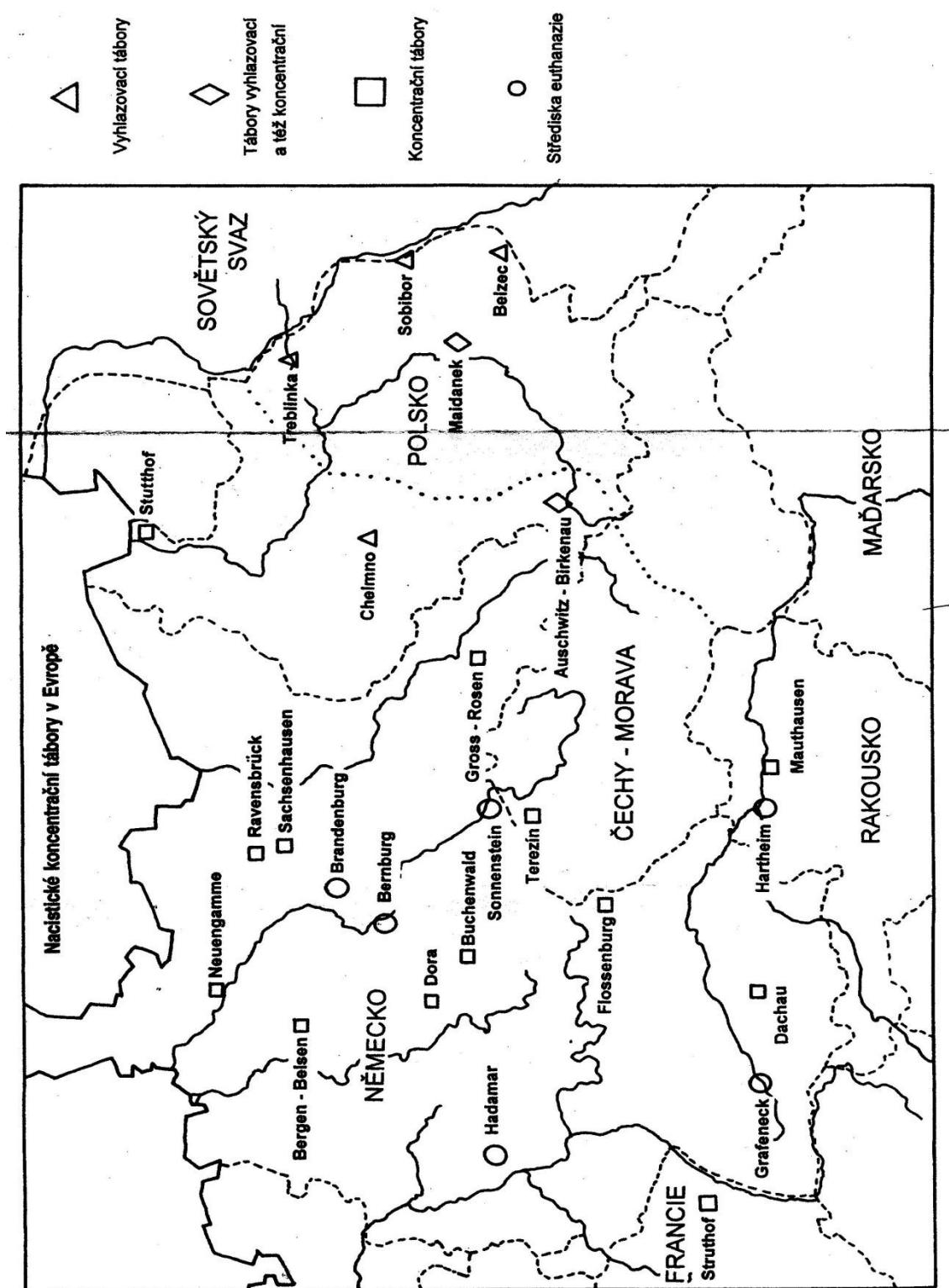
- [32] Chronologie dějin holocaustu. *Holocaust.cz* [online]. 2012 [cit. 2013-02-26]. Dostupné z WWW: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/chronologie>>.
- [33] Zbrodnie niemieckie w Polsce (1939-1945). Wikipedia: Wolna encyklopedia [online]. [cit. 2013-06-20]. Dostupné z WWW: <[http://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnie_niemieckie_w_Polsce_\(1939-1945\)?oldid=15726671](http://pl.wikipedia.org/wiki/Zbrodnie_niemieckie_w_Polsce_(1939-1945)?oldid=15726671)>.

- [34] Akce Reinhard. Reinhard.mysteria.cz [online]. 2007 [cit. 2013-02-25]. Dostupné z WWW: <<http://reinhard.mysteria.cz/index.html>>.
- [35] Průmyslové zpracování mrtvol. Olam.cz [online]. 2013 [cit. 2013-02-26]. Dostupné z WWW: <http://www.olam.cz/holocaust/zpracovani_mrtvol.html>.
- [36] Death Camp Treblinka: Survivor Stories. YouTube.cz [online]. 2012 [cit. 2013-06-13]. Dostupné z WWW: <http://www.youtube.com/watch?v=5xnAWWlf_RE>.
- [37] The Nizkor Project: The Trial of Adolf Eichmann, Session 66. Nizkor.org [online]. 1991, 2012 [cit. 2013-06-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts/Sessions/Session-066-03.html>>.
- [38] Despite Treblinka. Ort.edu.uy [online]. [cit. 2013-06-17]. Dostupné z WWW: <<http://www.ort.edu.uy/despitetreblinka/teaching.html>>.
- [39] Only 2 survivors remain from Nazi camp Treblinka. Nbcnews.com [online]. 2010 [cit. 2013-06-17]. Dostupné z WWW: <http://www.nbcnews.com/id/39939248/ns/world_news-europe/t/only-survivors-remain-nazi-camp-treblinka/#.Ub7_3PmeNmp>.
- [40] Oscar Strawczynski: Treblinka Survivor. HolocaustResearchProject.org: Holocaust Education & Archive Research Team [online]. 2009, 2012 [cit. 2013-06-17]. Dostupné z WWW: <<http://www.holocaustresearchproject.org/survivor/strawczynski%20.html>>.
- [41] Treblinka – hrůzné místo s nevinným názvem. Polsko.svetadily.cz [online]. 2007, 2012 [cit. 2013-06-17]. Dostupné z WWW: <<http://polsko.svetadily.cz/clanky/Treblinka-hruzne-misto-s-nevinnym-nazvem>>.

PŘÍLOHY

Příloha A <i>Nacistické koncentrační tábory v Evropě</i>	70
Příloha B <i>Plán tábora Treblinka</i>	71
Příloha C <i>Památník obětem vyhlazovacího centra Treblinka</i>	72

Příloha A *Nacistické koncentrační tábory v Evropě*¹⁵⁵

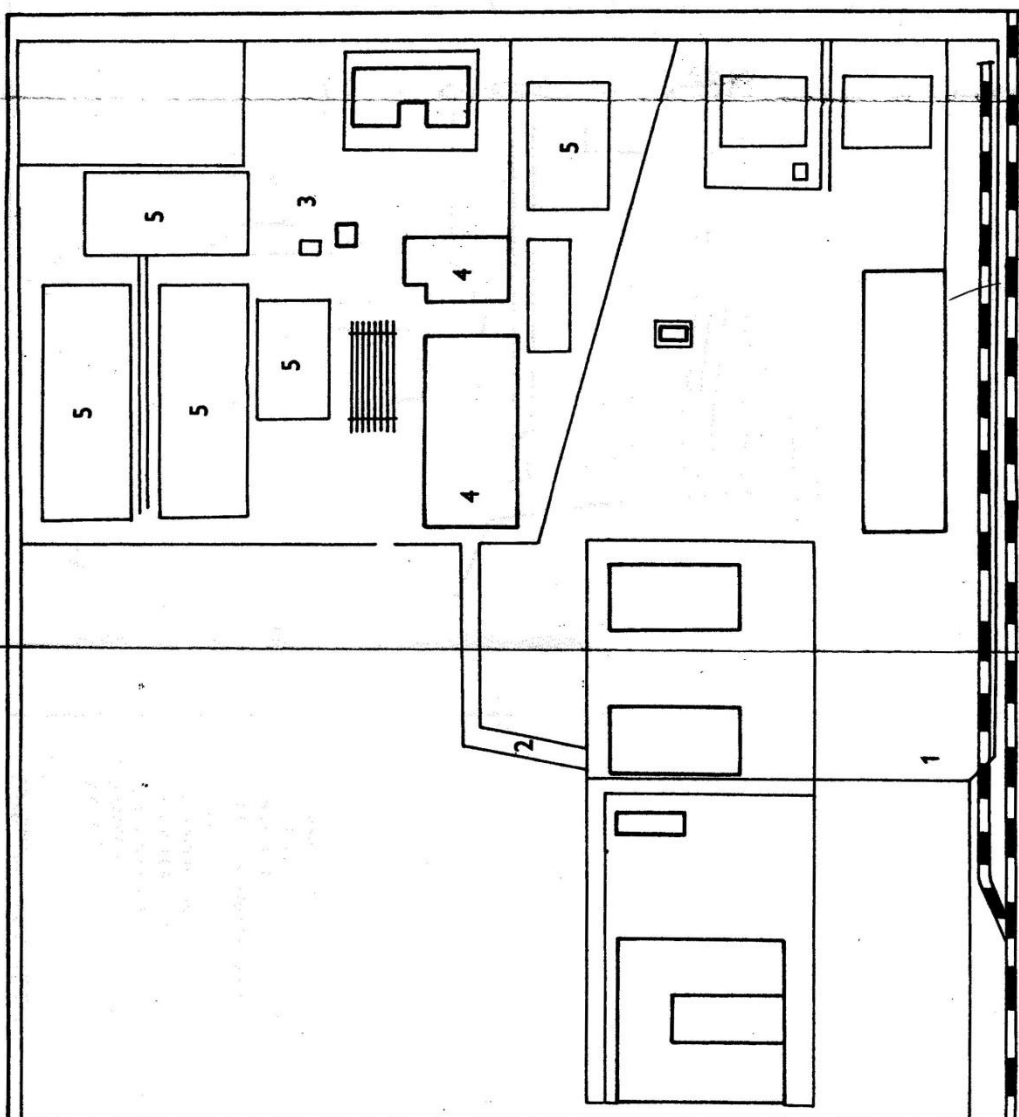

¹⁵⁵ MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, sdružení politických vězňů a pozůstalých a Terezinská iniciativa, 1991.

Příloha B *Plán tábora Treblinka*¹⁵⁶

TREBLINKA

- 1 Vstup
- 2 Ulička smrti
- 3 Místo likvidace příjezdových transportů
- 4 Plynové komory
- 5 Hromadné hroby

¹⁵⁶ MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, sdružení politických vězňů a pozůstalých a Terezínská iniciativa, 1991

Příloha C Památník obětem vyhlazovacího tábora Treblinka¹⁵⁷

Na fotografii výše je zachycen památník obětem Treblinky, jež má podobu hřbitova. Byl vybudován na místě vyhlazovacího tábora o rozloze 13 hektarů, a to v letech 1959 – 1969. Pod památníkem je na kamenech vytesáno poselství „*Nikdy více*“, a to v několika světových jazycích.

¹⁵⁷ Treblinka – hrůzné místo s nevinným názvem. Polsko.svetadily.cz [online]. 2007, 2012 [cit. 2013-06-17]. Dostupné z WWW: <<http://polsko.svetadily.cz/clanky/Treblinka-hruzne-misto-s-nevinnym-nazvem>>.